

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Забавін В.О., Небрат С.Г.

Звіт

**про розкопки курганів на території Комишуватської сільської ради
Мангушської ОТГ Маріупольського району Донецької області у 2021
році**

*Забавін В.О. Відкритий лист ІА НАН України Форми 1
№ 035/21 від 01.02.2021 р.*

*Дозвіл Міністерства культури України № 22-047/21 від
29.05.2021 р.*

МАРІУПОЛЬ – 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Курганний могильник біля с. Комишувате: історія дослідження та археологічне оточення.....	6
Результати археологічного дослідження кургану № 4.....	11
Результати археологічного дослідження кургану № 5.....	18
Висновки.....	20
Колекційний (інвентарний) опис знахідок.....	22
Список ілюстрацій.....	24
Список використаних джерел.....	27
Додатки.....	29

ВСТУП

У польовий сезон 2021 р. археологічна експедиція Маріупольського державного університету (АЕ МДУ) здійснила наукові розкопки двох курганів на території Комишуватської сільської ради Мангушської територіальної громади Маріупольського району Донецької обл. (колишній Першотравневий район Донецької обл.) (Рис. 1 – 7). Роботи проводилися на підставі Відкритого листа форми 1 № 035/21 від 01.02.2021 р., виданого на ім'я В.О. Забавіна, і Дозволу Міністерства культури України № 22-047/21 від 29.05.2021 р.

Просторові межі дослідженого мікрорегіону належать до території Українського Північного Приазов'я. Досліджена курганна група знаходиться в межах Приазовської низовини (Приазовської акумулятивної низинної рівнини), на вододільному плато між верхів'ями балок Кринежина та Зелена у межиріччі річок Берда та Комишуватка (басейн Азовського моря), за 4,0 км на ЗхПнЗх від західної околиці с. Комишувате та за 4,2 км на Сх від східної околиці с. Стародубівка (Рис. 2). Долини Берди та Комишуватки плавно знижуються в напрямку Азовського моря. Зазначений район є низинною рівниною, має загальний нахил поверхні на південь і південний захід і займає вододільні простори. Хвилясто-горбиста поверхня цієї рівнини обумовлена долинно-балочною мережею. Більш докладна інформація про природне оточення, фізико-географічну характеристику та історію археологічного дослідження регіону міститься в монографічному дослідженні «Курганна група «Могила Бабакова» [Забавін, Небрат, Булик 2021].

Кургани входили до складу курганної групи, яка налічувала п'ять насипів. У 1989 р. Маріупольською археологічною експедицією було досліджено три насипи (№ 1 – 3). Кургани 4 та 5 є східною частиною групи та залишилися не дослідженими. Курган 5 майже не ідентифікувався на місцевості.

Визначити курган 4 та 5 як автентичні об'єкти історико-культурного ландшафту Приазов'я, локалізувати їх на місцевості та ідентифікувати як кургани частково дослідженої у 1989 р. курганної групи вдалося в ході роботи з архівними джерелами, за допомогою супутникової системи навігації GPS, картографічним даним (Військово-топографічна карта Катеринославської губернії 1846-1863 рр. під редакцією Ф.Ф. Шуберта (Масштаб 3 версти/1 дюйм, Ряд XXIX. Аркуш 15-16) та археологічним розвідкам (Рис. 3; 6).

На початок розкопок у 2021 р. курганна група налічувала 2 насипи (охоронний № 2339), облікові №№ 2705006-007, які є східною частиною групи – ще 3 кургани знаходилися на землях Стародубівської с/р.

Курган 4 (2705006) являв собою насип споруджений із ґрунту у плані овальної форми, витягнутий за лінією північний захід – південний схід, заввишки 0,9 м, розмірами 40×32 м. Окремі великі кам'яні брили знаходились на поверхні або простежувалися у верхніх шарах кургану. Технічний стан аварійний: західну полу кургану частково перекрила лісосмуга, східна пола та охоронна зона кургану розорювалася. Через східну полу кургану прокладено ґрунтову польову дорогу. Крім того, східна частина кургану була пошкоджена – через насип було прокладено трубу зрошувальної системи¹. Координати кургану на Google Maps: 47°5'59.58"Пн, 37°6'39.09"Сх.

Курган 5 (2705007) знаходиться за 60 м на СхПдСх від краю насипу кургану 4. Курган 5 майже не ідентифікувався на місцевості. насип у плані округлої форми висотою 0,25 м, діаметром 10 м; його споруджено із ґрунту. Насип кургану розорюється. Координати кургану на Google Maps: 47°5'58.79"Пн, 37°6'43.76"Сх.

Проведення розкопок було заплановано із використанням техніки.

¹ За свідченням місцевих жителів, прокладання траншеї та пошкодження насипу кургану відбулося у наслідок господарських робіт на початку 1990-х рр.

У роботі експедиції брали участь члени Студентського наукового історико-археологічного товариства МДУ, студенти-практиканти МДУ спеціальностей «Історія та археологія», «Середня освіта. Історія» в рамках проходження обов'язкової археологічної практики, передбаченої навчальним планом підготовки ОС «Бакалавр» і положенням «Про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» та волонтери. Активну участь під час польових робіт брали: М.Е. Бородай, М.В. Булик, В.В. Литвиненко, С.О. Майтамал, А.П. Танасова, П.Г. Целенко та ін. Роботи експедиції проводилися з 26 червня до 20 липня 2021 р.

КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК БІЛЯ С. КОМИШУВАТЕ: ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АРХЕОЛОГІЧНЕ ОТОЧЕННЯ

Курганна група з 5 курганів, що знаходилась за 4,0 км на ПнЗх від с. Комишувате Комишуватської сільської ради Мангушської територіальної громади Маріупольського району Донецької обл. вперше була виявлена та позначена військовими топографами під загальним керівництвом Ф.Ф. Шуберта на Військово-топографічній карті Катеринославської губернії у середині ХХІ ст. Наукове «відкриття» пам'ятки відбулося у 1988 р. під час археологічних розвідок співробітників експедиції Донецької обласної станції юних туристів М.Л. Швецова та О.Р. Дубовської [Швецов, Кравченко 1988]. У 1989 р. Маріупольською археологічною експедицією (під керівництвом В.К. Кульбаки) були проведені дослідження трьох насипів з цієї групи, що знаходились на землях Стародубівської сільської ради Мангушського (Першотравневого) району. Виявлені поховання зрубної культури доби пізньої бронзи та середньовіччя [Кульбака 1989]. Додаткове обстеження недосліджених курганів цієї групи було здійснено у 2009 р. Ю.Б. Полідовичем та А.М. Усачуком – співробітниками Дочірнього підприємства «Наукова спілка Донбасу» ДП «Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України з метою з'ясування наявності (відсутності) історичного культурного шару та встановлення площі його розповсюдження [Кравченко та ін. 2009].

Група за даними обмеженого натурного археологічного обстеження, проведеного АЕ МДУ в жовтні 2020 р., складалася з 2 курганів. Курган 2 знаходиться за 60 м на СхПдСх від краю насипу кургану 1 (за загальною нумерацією групи – кургани 4 та 5). Кургани 4 та 5 є східною частиною групи, що складалася з 5 насипів.

Курган 4 (2705006) на момент дослідження мав насип у плані овальної форми, заввишки 0,9 м, розмірами 40×32 м; його споруджено з ґрунту і

каміння. Східна частина насипу розорюється, західна знаходиться під лісосмугою. Через східну полу кургану проходила ґрунтову польову дорогу. На поверхні знайдено кістки людини. Загальний стан об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини тоді було охарактеризовано як аварійний. Зона охорони розорювалася. Були встановлені координати на Google Maps: 47°5'59.58"Пн, 37°6'39.09"Сх.

Курган 5 (2705007) на момент обстеження мав насип у плані округлої форми, заввишки 0,25 м, діаметром 10 м; його споруджено із ґрунту і каміння. Насип кургану розорювався. Загальний стан об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини також було визначено як аварійний. Зона охорони розорювалася. Визначені координати на Google Maps: 47°5'58.79"Пн, 37°6'43.76"Сх.

У польовий сезон 2021 р. наукові розкопки цієї курганної групи було продовжено АЕ МДУ.

Археологічне оточення. За обласною електронною базою даних управління культури Донецької облдержадміністрації на території колишніх Стародубівської та Комишуватської сільських рад враховано 100 пам'яток археології, у тому числі 93 кургани та 7 поселенських пам'яток. З них на землях Стародубівської сільської ради враховано 59 пам'яток (відповідно 56 та 3), на землях Комишуватської сільської ради – 41 пам'ятка (відповідно 37 та 4).

На гребні вододілу між верхів'ями балок Кринежина та Зелена у межиріччі річок Берда та Комишуватка, у безпосередній близькості від дослідженого цього року могильника знаходиться низка поодиноких курганів та курганних груп, у тому числі на сьогодні на обліку перебувають курганні групи: Могила Довга (3 насипи), Могила Красна (3 насипи) та Могила Бик (6 насипів). Слід зазначити, що більш ніж через півтора століття внаслідок багаторічного антропогенного впливу на історико-культурний ландшафт зазначеної території чисельність автентичних об'єктів Приазов'я значно

скоротилася. Так, за даними Військово-топографічної карти Катеринославської губернії 1846-1863 рр. під редакцією Ф.Ф. Шуберта вищезазначені курганні групи Могила Красна та Могила Бик налічували відповідно 7 та 10 насипів.

Навесні 2020 р. АЕ МДУ під час проведення розвідки були виконані натурні обстеження території на півдні Донецької області з метою інвентаризації відомих на даний час археологічних об'єктів та визначення режимів використання території зони охорони археологічного культурного шару. У межах земель Комишуватської сільської ради під час проведення польової археологічної розвідки було обстежено 3 курганні групи та 3 поодинокі кургани. За даними обмеженого натурального археологічного обстеження пам'яток археології, Публічної кадастрової карти, планово-картографічного матеріалу Комишуватської сільської ради та даними попередніх досліджень на території ради було обстежено 12 археологічних об'єктів. У межах земель Стародубівської сільської ради було обстежено 6 курганних груп та 1 поодинокий курган. Загалом на території ради було обстежено 22 археологічних об'єкти [Забавін та ін. 2020].

На жаль, підсумовуючи результати досліджень археологічної спадщини, можна зазначити, що значна частина курганів має незадовільний або аварійний технічний стан. З врахованих археологічних об'єктів 33% розорювалися на момент дослідження. Всі три кургани з групи Могила Красна мають прихований характер, на місцевості не ідентифікуються – повністю зруйновано оранкою або при спорудженні гідротехнічних споруд.

Проблема антропогенного впливу на приазовську археологічну спадщину сьогодні посилюється в рази. Внаслідок російської агресії та проведення бойових дій найбільшої шкоди через своє тактичне значення для військових зазнають саме кургани. Ці давні поховальні споруди стають опорними пунктами, на них облаштовуються огньові точки, риються капоніри, ходи та окопи. Зараз немає можливості підрахувати кількість

об'єктів та пам'яток культури, які втратила Україна під час війни. Кількість подібних курганних насипів, а також рівень ушкодження ще доведеться встановлювати фахівцям.

Зазначений мікрорегіон можна вважати «білою плямою» на мапі археологічних досліджень, за винятком розкопок, проведених Маріупольською археологічною експедицією у 1989 р. Побічно це також підтверджує той факт, що в Археологічному альманасу № 1, присвяченому публікації каталогу випадкових знахідок Донеччини, не відбиті знахідки, що походять з міжріччя Берди та Комишуватки (у їхній середній течії).

Історія археологічного дослідження поховальних пам'яток на суміжній території налічує лише декілька епізодів. Так, у 1965 р. археологічна колекція Фондів Маріупольського краєзнавчого музею завдяки місцевим жителям поповнилась знахідками доби раннього залізного віку, що походять з пограбованого кургану біля с. Комишувате, [Дубовакая 1997, с. 205, рис. 10,5; Кучугура 2001, с. 16; Свод...2004, с. 73]. Розкопки новобудовної експедиції Донецького державного університету 3 курганів у групі з 7 насипів у 1989 р. біля с. Захарівка Стародубівського району дали культурно та хронологічно близькі матеріали зрубної культури отриманим АЕ МДУ у 2021 р., у тому числі й у кам'яних гробницях [Моруженко та ін. 1989; Литвиненко 1999, рис. 2; 1999а, с. 100; 2000, рис. 4,5-13, 5,6-10, 7; Свод... 2004, с. 89].

Щодо досліджень поселенських пам'яток, то можна згадати лише роботи, проведені Новоазовською/Приазовською археологічною експедицією у 1989 – 2010 рр. в нижній течії р. Комишуватка під керівництвом В.М. Горбова та А.М. Усачука. Під час розвідок у 1989 р. в Мангушському р-ні Донецької обл. було відкрито 10 пам'яток пізнього бронзового віку. Вони розташовувалися на невеликій відстані один від одного на мисах правого берега р. Комишуватки [Горбов, Усачук, Гриб 1989; Горбов 1996].

У 1990 – 1993 рр. було проведене більш детальне обстеження, зібрано знахідки (переважно фрагменти керамічних ліпних посудин), які дозволили авторам датувати поселення добою пізньої бронзи (XIV – XII ст. до н.е.) [Горбов, Усачук, Гриб 1990; Горбов, Усачук 1993]. Пам'ятки відрізнялися від стаціонарних поселень специфічною топографією і бідним культурним шаром (потужністю 0,2-0,3 м). Вони розташовувалися на невеликій відстані одне від одного на мисах правого берега р. Комишуватки та були визначені як тимчасові (сезонні) стоянки, що відносяться до періоду «перехода оседлого постзрубного населення к кочеванию» [Горбов, Подобед 1996]. У процесі розкопок В. М. Горбова поселень «Комишувата»-XIV і «Комишувата»-XVI були отримані нові дані, які розкривають економічний та культурний розвиток населення приазовських степів за доби фінальної бронзи.

У 2004 р. у безпосередній близькості від поселення було відкрито ґрунтове поховання доби фінальної бронзи [Горбов, Кабанова 2004], а у 2005 р. вже на самому поселенні було досліджено рів, який, на думку В.М. Горбова, є невідомим раніше для цього регіону видом археологічної пам'ятки – геогліфом – культовим об'єктом у формі змія, заповнений продуктами горіння [Горбов, Кабанова 2005; Горбов 2006; 2010; 2011].

Таким чином, перспективним вважається додаткове обстеження території Донецької області в цілому та зони охорони археологічного культурного шару з метою виявлення раніше невідомих поховальних і побутових (поселень) пам'яток, що насичують цю територію потенційними у майбутньому археологічними джерелами інформації про її освоєння з найдавніших часів.

РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КУРГАНУ № 4

Курган 4 на момент початку досліджень являв собою насип у плані овальної форми, витягнутий за лінією північний захід – південний схід, заввишки 0,9 м, розмірами 40×32 м². Насип кургану пошкоджений систематичною оранкою.

Методика розкопок. Враховуючи можливість використання техніки, було прийнято рішення дотримуватися методики розкопок паралельними траншеями. Перед початком робіт на кургані була нанесена сітка «прив'язок» за допомогою компасу, кілків, шпагату та рулеток, а також була проведена інструментальна зйомка з використанням теодоліта, нівеліру та геодезичної рейки. Бровки пройшли через вершину, схили та поли кургану у напрямку ПнПнСх – ПдПдЗ. Відхилення від лінії Північ – Південь або Захід - Схід обумовлено напрямком водоводу та лісосмугою. На кургані було прокладено 5 траншей (спочатку 4, а згодом ще одну додаткову у східній полі кургану). Між траншеями були залишені Центральна, I, II, III Східні, I, II Західні бровки (Рис. 8). Ґрунт знімався горизонтальними шарами (5-10 см) за допомогою техніки. Під час робіт використовувалися телескопічні фронтальні навантажувачі Manitou МНТ-Х 735. Для корчування пнів у західній частині кургану використовувався трактор МТЗ-82 «Борекс» з екскаваторним ковшем.

Стратиграфія. Аналіз стратиграфічних профілів, а також польові спостереження, зроблені під час роботи техніки та горизонтальних зачисток,

² Під час розкопок стало зрозуміло, що розміри кургану, отримані під час археологічних розвідок вимагають внесення коректив. Природі та антропогенні чинники, що вплинули на форму та розміри курганного насипу, не завжди дозволяють коректно зробити заміри навіть за допомогою точного геодезичного обладнання. Оранка та природні процеси дозволяють лише приблизно встановити край курганного насипу, який «розтягується» на верхів'ї вододілу. Таким чином природне пониження рівня може сприйматися за край насипу. Більш надійно вдається встановити висоту кургану аналізуючи стратиграфічний профіль центральної бровки.

дали можливість зробити наступні стратиграфічні спостереження (Центральна бровка):

- дерновий шар потужністю 0,10-0,15 м;
- чорноземний шар насипу кургану потужністю 0,87 – 0,9 м (разом із дерновим шаром);
- похований ґрунт завтовшки 0,4-0,5 м із рівнем давнього горизонту (ДГ);
- материк у вигляді суглинку простежено з глибини 1,4 м від R;
- гумусовий насип I (первинний курган), споруджено над похованням 2;
- гумусовий насип II, споруджено над похованням 1 (Рис. 9).

Поховальні комплекси з кургану.

Поховання № 1 – впускне (зрубна культура). Було виявлено на відстані 7,0 м на захід та 2,65 м на південь від R (5,55 м 250° від R). Дно могили на рівні материкового шару, на глибині - 1,49 м від СП (- 1,63 м від R). Поховання здійснено з рівня I насипу (Рис. 10; 11; 27; 28).

Поховальна споруда являла собою цисту – кам'яну скриню з переважно горизонтальною кладкою кам'яного (пісковик) будівельного матеріалу. Відзначається наявність вертикально поставлених плит (північний кут, нижня частина південної повздовжньої стінки). Під дерновим шаром знайдено невиразний уламок середньовічної кружальної посудини. Окремі елементи кам'яної поховальної споруди були виявлені майже одразу під дерновим шаром. Під час розчистки верхнього шару заповнення могили, на глибині 0,58 м від СП (- 0,72 від R) було знайдено керамічний горщик (посудина 1).

Під час прокладання I Західної траншеї, механізмом було зрушено горизонтально поставлену плиту східної стінки поховальної споруди. Верхня частина східного кута цисти була частково зруйнована ще в давнину (до

заповнення ґрунтом простору могили), оскільки деякі невеликі кам'яні плити знаходились безпосередньо на кістках небіжчика.

На дні кам'яної скрині, орієнтованої довгою стороною за лінією Захід – Схід, були виявлені рештки дорослої людини. Небіжчика було покладено скорчено на лівому боці головою на південний схід. Хребет сильно вигнутий у грудному відділі. Складається враження, що це є наслідком прижиттєвої аномалії (кіфоз?) або посмертного зрушення решток небіжчика. Ноги зігнуті під гострим кутом у колінних суглобах: ліва – 30°, права – 60°; у тазостегнових суглобах: ліва – 60°, права – 90°. Руки зігнуті у ліктьових суглобах: ліва – 65°, права – 35°, кисть лівої руки знаходилась перед обличчям, кисть правої – під щелепою.

Під тазовими кістками простежується тлін від залишків підстилки або одягу небіжчика. Під головою також простежено рослинний тлін. Перед обличчям знаходився керамічний горщик 2, біля коліна лівої ноги трубчаста кістка тварини – залишки напутньої їжі.

Інвентар:

1) Керамічна посудина 1 – горщик злегка асиметричних пропорцій, з випуклими боками та вінцями відігнутими назовні, округлими у перетині. Випал нерівномірний, зовнішня поверхня жовто/сіро-коричневого кольору. Посудина неорнаментована. Черепок на зламі чорний. Розміри: висота – 14,0 см, діаметр по вінцях – 17,0 см, діаметр боків – 18,0 см, діаметр дна – 9,2 см. Об'єм – 2,1 л (Рис. 12,1).

2) Керамічна посудина 2 – горщик гострореберної форми приземкуватих пропорцій, з максимальним діаметром у верхній третині тулуба. Зовнішня поверхня жовто/сіро-коричневого кольору. Посудина прикрашена геометричним орнаментом, виконаним відбитками «гусенички» (гнучка паличка з намотаною ниткою) у вигляді трикутників (вершинами догори), які знаходяться між двома горизонтальними лініями – перша під вінцями, друга по ребру. Композиція представлена 12 рівнобедреними

трикутниками, заштрихованими двома (8 трикутників) або трьома (4 трикутники) діагональними лініями. Правий бік кожного трикутника утворений двома лініями, лівий однією, основою для всіх фігур є горизонтальна лінія, відбита по ребру. Перший та останній трикутники з'єднані чотирма діагональними лініями, які виокремлюються з контексту єдиної регулярної композиції. Черепок на зламі чорний. Розміри: висота – 16,0 см, діаметр по вінцях – 21,0 см, діаметр боків – 23,5 см, діаметр дна – 11,5 см. Об'єм – 3,72 л (Рис. 12,2; 50,1).

Поховання № 2 – основне (зрубна культура). Було виявлено у 5 м на захід та 5,5 м на південь від R (7,5 м 176° від R). Дно могили на рівні материкового шару, на глибині – 1,36 м від СП (- 1,41 м від R).

Могила була викопана з рівня давнього горизонту. Довгою віссю могила орієнтована за лінією південний захід – північний схід. Поховальна споруда являє собою комбіновану кам'яну скриню, побудовану з вертикально (довгі та північно-східна стінки) та горизонтально (південно-західна стінка) поставлених плит пісковика, верхній край яких був заглиблений до рівня давнього горизонту. Нижній рівень кам'яних плит поховальної споруди та рештки небіжчика знаходилися на рівні материка. Поховальна споруда була перекрита великою кам'яною плитою загальними розмірами 1,67×0,78 м, що просіла в простір могили й на момент досліджень була переламана навпіл. Простір, що залишився неперекритим, був заповнений плитами та камінням меншого розміру, які знаходилися на рівні стародавнього горизонту. Під час розчистки ґрунту над південним кутом кам'яного перекриття могили, на глибині 0,6 м від СП (- 0,65 м від R) було знайдено фрагменти керамічного горщика (посудина 1).

На дні кам'яної скрині були виявлені рештки дорослої людини. Небіжчик був покладений скорчено на лівому боці головою на схід з відхиленням на північ. Ноги зігнуті під гострим кутом у колінних суглобах:

ліва – 40°, права – 30°; у тазостегнових суглобах: ліва – 65°, права – 90°. Руки зігнуті, кисті перед обличчям.

У північному куту могили, за потилицею небіжчика, знаходився керамічний горщик 2. Перед обличчям померлого були виявлені рештки дерев'яної чаші з бронзовим окуттям, поруч залишки напутньої їжі – поперекові кістки тварини. На кістках черепа, на хребцях та кістках тазу виявлені рештки дерев'яного виробу (посох ?), покладеного вздовж тіла небіжчика. (Рис. 13; 14; 39).

Інвентар:

1) Керамічна посудина 1 – фрагменти стінок керамічної посудини. Черепок на зламі чорний. На зовнішній поверхні неглибокі вертикальні розчоси, на внутрішній – глибокі горизонтальні. Розміри та форма посудини не встановлюється. (Рис. 17,4).

2) Керамічна посудина 2 – горщик струнких пропорцій з ребром, що плавно намічається у верхній третині тулуба. Біля придонної частини невелика закраїна. Випал нерівномірний. Зовнішня поверхня жовто/сіро-коричневого кольору зі слідами нагару. По плічках нанесений горизонтальний ряд з 74 косих пальцево-нігтевих вдавлень з нерегулярним кутом нахилу. Черепок на зламі чорний. Розміри: висота – 21,5 см, діаметр по вінцях – 21,5 см, діаметр боків – 23,5 см, діаметр дна – 13,5 см. Об'єм – 5,35 л. (Рис. 14,3; 50,2).

3) Чаша дерев'яна округлої у плані форми, від якої збереглися лише тлін та дрібні уламки бронзового окуття (накладки). Краї вінець округлі, завтовшки до 1,0 см. Діаметр вінця, що реконструюється – 15,0 см. Висота чаші та діаметр придонної частини не встановлені, але завдяки формі бронзового окуття вдалося встановити її глибину – приблизно 0,35 см та кут нахилу внутрішніх стін чаші – 60°. Бронзове окуття складної форми повністю реконструйовано та склеєно. Товщина пластини 0,1-0,05 см. Загальна довжина у розгорнутому стані – 16,5 см, максимальна ширина – 3,0 см. На

всій поверхні виробу простежуються залишки «ялинкового» орнаменту, виконаного пуансоном. Кріпилася накладка на дерев'яну основу зсередини за допомогою 6 пар мініатюрних бронзових гвіздків та по вінцях – 1 пари клепок. Клепки та гвіздки мали вигляд утятого конуса, виготовлені з бронзових платівок, що скручені у рурочку. Гвіздки тоншим кінцем вставлені в отвір на платівці та забиті в товщу стінки чаші. Розміри гвіздків: довжина – 0,6-1,1 см; діаметр головки – 0,3-0,5; діаметр стрижня – 0,2 см. Заклепки вставлені в пару відповідних отворів на вінцях чаші: зовнішній кінець клепки звальцьовано, внутрішній – розвальцьовано. Розміри заклепок: довжина зовнішня – 1,5 см; довжина внутрішня (відстань між головками) – 1,2 см; діаметр стрижня – 0,2 см; діаметр заставної головки – 0,45 см; діаметр головки, що замикає – 0,35 см. (Рис. 15).

4) Дерев'яний виріб (посох ?) поганої збереженості, від якого зберігся лише тлін. Розміри, що реконструюються: довжина – 75 см, максимальний діаметр (біля черепа) – 4,0 см, діаметр (на хребцях та кістках тазу) – 1,5-2,0 см.

Окремі знахідки та ритуально-культові комплекси в насипу.

Ритуальний комплекс середньовічного часу. На відстані 6,5 м (112°) від R, з рівня сучасної поверхні й до глибини 1,76 м від R в чорноземі зафіксовано скупчення каміння (вірогідно заповнення ями, орієнтованою довгою віссю за лінією південний захід – північний схід, загальними розмірами: верхній шар – 2,4×1,8 м, нижній шар – 2,9×1,2 м). Серед каміння на різних рівнях зафіксовано чисельні невиразні дрібні фрагменти червоноглиняної кружальної кераміки та кістки великої свійської тварини (Рис. 16; 43; 44).

Фрагменти керамічного горщика № 1 (зрубна культура). В західній частині первинного насипу, на відстані 9,6 м (243°) від R, на рівні ДГ, на глибині 0,9 м від R. Керамічна посудина (залишки тризни, пов'язані з

похованням 2) – горщик банкоподібної форми відкритого типу. Зовнішня поверхня чорного кольору. Черепок на зламі чорний, крихкий. Посудина неорнаментована. Діаметр дна, що реконструюється – 10,5 см. (Рис. 17,1).

Фрагмент керамічного горщика № 2 (зрубна культура). На відстані 6,4 м (310°) від R, на глибині 0,9 від R. Фрагмент стінки керамічної посудини (залишки тризни, пов'язані з похованням 2). Черепок на зламі чорний, прикрашено навкісними лініями, виконаними відбитками великого зубчастого штампа. Розміри та форма посудини не встановлюється. (Рис. 17,2).

Фрагменти керамічної посудини (доба середньовіччя). На відстані 12,0 м (135°) від R, на глибині 1,0 м від R. Два фрагменти стінки керамічної червоноглиняної кружальної посудини. Черепок прикрашено низькою паралельних прокреслених на гончарному крузі ліній. Розміри та форма посудини не встановлюється (Рис. 17,5).

Кремінь. У насипу знайдено уламок поздовжньої трикутної пластини (у перетині – трапеція) без слідів вторинної обробки. Кремінь світло-коричневого кольору. Розміри 1,7×1,3×0,2 см (Рис. 17,3).

РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КУРГАНУ № 5

Курган 5 на момент початку досліджень являв собою насип у плані округлої форми, заввишки 0,25 м, розмірами 10×10 м. Насип кургану пошкоджений систематичною оранкою. На час розкопок розорювався.

Методика розкопок. Враховуючи можливість використання техніки, було прийнято рішення дотримуватися методики розкопок паралельними траншеями. Перед початком робіт на кургані була нанесена сітка «прив'язок» за допомогою компасу, кілків, шпагату та рулеток, а також була проведена інструментальна зйомка з використанням теодоліта, нівеліру та геодезичної рейки. Бровки пройшли через вершину, схили та поли кургану у напрямку Пн – Пд. На кургані було прокладено 2 траншеї. Між траншеями були залишені Центральна, I Східна та I Західна бровки (Рис. 18). Ґрунт знімався горизонтальними шарами (5-10 см) за допомогою техніки. Під час робіт використовувалися телескопічні фронтальні навантажувачі Manitou МНТ-Х 735.

Стратиграфія. Аналіз стратиграфічних профілів, а також польові спостереження, зроблені під час роботи техніки та горизонтальних зачисток, дали можливість зробити наступні стратиграфічні спостереження (Центральна бровка):

- орний шар потужністю 0,2 м;
- чорноземний шар насипу кургану потужністю до 0,25 м (разом із орним шаром);
- материк у вигляді суглинку простежено з глибини 0,75 м від R.

Поховальні комплекси з кургану.

Поховання № 1 – основне (кенотаф? Ритуальний комплекс? Культурна належність не визначена). Було виявлено на відстані 0,7 м на північ та 2 м на схід від R (2,1 м 80° від R). Дно могили на рівні материкового шару, на

глибині - 0,78 м від СП (- 0,83 м від R). Контури ями не простежуються. В заповненні ями каміння (пісковик) малих та середніх розмірів від перекриття. Рештки небіжчика відсутні. Поховання безінвентарне (Рис. 18,3; 49).

ВИСНОВКИ

У польовий сезон 2021 р. АЕ МДУ здійснила наукові розкопки двох курганів в групі з 5 насипів на території Комишуватської сільської ради Мангушської територіальної громади Маріупольського району Донецької обл. Аналіз стратиграфічних профілів, а також польові спостереження, зроблені під час роботи техніки та горизонтальних зачисток, дали можливість зробити наступні висновки.

Всього в кургані 4 було досліджено 2 поховання зрубної культури доби пізньої бронзи та ритуальний комплекс середньовічного часу.

Первинний насип було споруджено за доби пізньої бронзи носіями зрубної культури над похованням 2. Могила була викопана з рівня давнього горизонту. Поховальна споруда являла собою комбіновану кам'яну скриню, побудовану з вертикально та горизонтально поставлених плит пісковіку, верхній край яких був заглиблений до рівня давнього горизонту. Нижній рівень кам'яних плит поховальної споруди та рештки небіжчика знаходилися на рівні материка. З похованням 2 також пов'язані залишки тризни на рівні давнього горизонту в західній частині первинного насипу у вигляді фрагментів двох керамічних посудин.

Згодом в кургані була влаштована ще одна могила зрубної культури – поховання 1, здійснене з рівня I насипу. Поховальна споруда являла собою цисту – кам'яну скриню з переважно горизонтальною кладкою кам'яного (пісковик) будівельного матеріалу. Відзначається наявність вертикально поставлених плит (північний кут, нижня частина південної повздожньої стінки). З цим похованням пов'язаний гумусовий насип II, що визначив остаточну конфігурацію курганного насипу.

За доби середньовіччя в кургані було влаштовано ритуальний комплекс у вигляді ями в чорноземному шарі, заповненої камінням Серед каміння на

різних рівнях зафіксовано невиразні дрібні фрагменти червоноглиняної кружальної кераміки та кістки великої свійської тварини.

В кургані 5 зафіксовано єдине безінвентарне поховання № 1 (кенотаф або ритуальний комплекс ?) невизначеної культурної та хронологічної належності. Рештки небіжчика відсутні.

КОЛЕКЦІЙНИЙ (ІНВЕНТАРНИЙ) ОПИС ЗНАХІДОК

№ п/п	Найменування і короткий опис. Матеріал, техніка, розмір	Облікові Позначення (місце знахідки)	Збереження (стан)	Примітка. Рисунок у звіті
1	2	3	4	5
1	<p>Деревина, бронза. Чаша дерев'яна, від якої збереглися лише тлін та дрібні уламки бронзового окуття (накладки). Краї вінець округлі, завтовшки до 1,0 см. Діаметр вінця, що реконструюється – 15,0 см. Висота чаші та діаметр придонної частини не встановлені, але завдяки формі бронзового окуття вдалося встановити її глибину – приблизно 0,35 см та кут нахилу внутрішніх стін чаші – 60°. Бронзове окуття складної форми повністю реконструйовано та склеєно. Товщина пластини 0,1-0,05 см. Загальна довжина у розгорнутому стані – 16,5 см, максимальна ширина – 3,0 см. На всій поверхні виробу простежуються залишки «ялинкового» орнаменту, виконаного пуансоном. Кріпилася накладка на дерев'яну основу зсередини за допомогою 6 пар мініатюрних бронзових гвіздків та по вінцях – 1 пари клепок. Клепки та гвіздки мали вигляд утятого конуса, виготовлені з бронзових платівок, що скручені у рурочку. Гвіздки тоншим кінцем вставлені в отвір на платівці та забито в товщу стінки чаші. Розміри гвіздків: довжина – 0,6-1,1 см; діаметр головки – 0,3-0,5; діаметр стрижня – 0,2 см. Заклепки вставлені в пару відповідних отворів на вінцях чаші: зовнішній кінець клепки звальцьовано, внутрішній – розвальцьовано. Розміри заклепок: довжина зовнішня – 1,5 см; довжина внутрішня (відстань між головками) – 1,2 см; діаметр стрижня – 0,2 см; діаметр заставної головки – 0,45 см; діаметр замикаючої головки – 0,35 см.</p>	<p>Комишувате, к.4 п.2</p>	<p>Незадовільний: деревина – тлін; бронза – патина, корозія – фрагментовано, склеєно.</p>	<p>(Рис. 15)</p>
2	<p>Керамічна посудина – горщик злегка асиметричних пропорцій, з випуклими боками та вінцями відігнутими назовні, округлими у розрізі. Випал нерівномірний, зовнішня поверхня жовто/сіро-коричневого кольору. Посудина неорнаментована. Черепок на зламі чорний. Розміри: висота – 14,0 см, діаметр по вінцях – 17,0 см, діаметр боків – 18,0 см, діаметр дна – 9,2 см. Об'єм – 2,1 л.</p>	<p>Комишувате, к.4 п.1, посудина 1 (в заповненні)</p>	<p>Незадовільний: фрагментовано, склеєно частково</p>	<p>(Рис. 12,1)</p>
3	<p>Керамічна посудина – горщик струнких пропорцій з ребром, що плавно намічається у верхній третині тулуба. Біля придонної частини невелика закраїна. Випал нерівномірний. Зовнішня поверхня жовто/сіро-коричневого кольору зі слідами нагару. По плічках нанесений горизонтальний ряд косих пальцево-нігтевих вдавлень з нерегулярним кутом нахилу. Черепок на зламі чорний. Розміри: висота – 21,5 см, діаметр по вінцях – 21,5 см, діаметр боків – 23,5 см, діаметр дна – 13,5 см. Об'єм – 5,35 л.</p>	<p>Комишувате, к.4 п.2, посудина 2</p>	<p>Незадовільний: фрагментовано, склеєно</p>	<p>(Рис. 12,1; 50,1)</p>
4	<p>Фрагменти стінок керамічної посудини. Черепок на зламі чорний. На зовнішній поверхні неглибокі вертикальні розчоси, на внутрішній – глибокі горизонтальні. Розміри та форма посудини не встановлюється.</p>	<p>Комишувате, к.4 п.2, посудина 1 (на перекритті)</p>	<p>2 уламки</p>	<p>(Рис. 17,4)</p>

5	Керамічна посудина – горщик гострореберної форми приземкуватих пропорцій, з максимальним діаметром у верхній третині тулуба. Зовнішня поверхня жовто/сіро-коричневого кольору. Посудина прикрашена геометричним орнаментом, виконаним відбитками «гусенички» (гнучка паличка з намотаною ниткою) у вигляді трикутників (вершинами догори), які знаходяться між двома горизонтальними лініями – перша під вінцями, друга по ребру. Композиція представлена двома (8 трикутників) або трьома (4 трикутника) діагональними лініями. Правий бік кожного трикутника утворений двома лініями, лівий однією, основою для всіх фігур є горизонтальна лінія, відбита по ребру. Перший та останній трикутники з'єднані чотирма діагональними лініями, які виокремлюються з контексту єдиної регулярної композиції. Черепок на зламі чорний. Розміри: висота – 16,0 см, діаметр по вінцях – 21,0 см, діаметр боків – 23,5 см, діаметр дна – 11,5 см. Об'єм – 3,72 л.	Комишувате, к.4 п.1, посудина 2	Незадовільний: фрагментовано, склеєно	(Рис. 14,3; 50,2)
6	Керамічна посудина – горщик банкоподібної форми відкритого типу. Зовнішня поверхня чорного кольору. Черепок на зламі чорний, крихкий. Посудина неорнаментована. Діаметр дна, що реконструюється – 10,5 см.	Комишувате, к.4, посудина 1 в насипу	Незадовільний: фрагментовано, склеєно частково	(Рис. 17,1)
7	Фрагмент стінки керамічної посудини. Черепок на зламі чорний, прикрашено навкісними лініями, виконаними відбитками велико зубчастого штампю. Розміри та форма посудини не встановлюється.	Комишувате, к.4, фрагмент в насипу	уламок	(Рис. 17,2)
8	Фрагменти стінки керамічної червоно-глиняної кружальної посудини. Черепок прикрашено низькою паралельних прокреслених на гончарному крузі ліній. Розміри та форма посудини не встановлюється.	Комишувате, к.4, фрагменти в насипу	2 уламки	(Рис. 17,5)
9	Кремій. Уламок поздовжньої трискатної пластини (у перетині – трапеція) без слідів вторинної обробки. Кремій світло-коричневого кольору. Розміри 1,7×1,3×0,2 см.	Комишувате, к.4, насип	уламок	(Рис. 17,3)

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

- Рис. 1. Розташування дослідженого пункту біля с. Комишувате.
- Рис. 2. Карта-схема розташування курганної групи № 2339 – курганів 4 та 5 (006-007) на топографічній мапі.
- Рис. 3. Фрагмент карти Катеринославської губернії 1861 р. Топографічний планшет: Ряд ХХІХ. Лист 15-16.
- Рис.4. Кургани біля с. Комишувате на супутниковій карті «Google Earth».
- Рис. 5. Курганна група № 2339 на кадастровій мапі України.
- Рис. 6. Курганна група № 2339 на схемі 1988 р.
- Рис. 7. Курганна група №2339 на топографічній карті.
- Рис. 8. Комишувате, загальний план кургану 4.
- Рис. 9. Комишувате, курган 4. Стратиграфічні профілі.
- Рис. 10. Комишувате, курган 4. План поховання 1.
- Рис. 11. Комишувате, курган 4. Розрізи поховання 1.
- Рис. 12. Комишувате, курган 4. Поховання 1: 1 – посудина 1; 2 – посудина 2.
- Рис. 13. Комишувате, курган 4. План поховання 2.
- Рис. 14. Комишувате, курган 4. Розрізи та горщик з поховання 2.
- Рис. 15. Комишувате, курган 4. Інвентар з поховання 2, його графічна реконструкція та інтерпретація.
- Рис. 16. Комишувате, курган 4. План комплексу 1.
- Рис. 17. Комишувате, курган 4. Знахідки з насипу кургану
- Рис. 18. Комишувате, загальний план та стратиграфічні профілі кургану 5.
- Рис. 19. Комишувате. Курган 4 до початку розкопок. Вид з Пн.
- Рис. 20. Комишувате. Курган 4 – початок робіт. Вид з Пд.

Рис. 21. Комишувате. Курган 4 – вид зверху на I та II західні траншеї.
Вид з Пн.

Рис. 22. Комишувате. Курган 4. I Зх бровка Сх профіль. Кам'яна конструкція поховання 1. Вид із Зх.

Рис. 23. Комишувате. Курган 4. I Зх бровка Сх профіль. Кам'яна конструкція поховання 1. Вид з ПдЗх.

Рис. 24. Комишувате. Курган 4. Конструкція поховання 1 на момент виявлення. Вид зі Сх.

Рис. 25. Комишувате. Курган 4. Керамічна посудина 1 на перекритті поховання 1. Вид з Пд.

Рис. 26. Комишувате. Курган 4. I Зх бр Зх профіль, Поховання 1. Вид з ПнСх.

Рис. 27. Комишувате. Курган 4. Поховання 1. Вид із Зх.

Рис. 28. Комишувате. Курган 4. Поховання 1. Вид зі Сх.

Рис. 29. Комишувате. Курган 4. Зх кут кам'яної кладки поховання 1.
Вид зі Сх.

Рис. 30. Комишувате. Курган 4. I Зх бровка Зх профіль. Конструкція поховання 2 на момент виявлення. Вид з Пн.

Рис. 31. Комишувате. Курган 4. Кам'яна конструкція поховання 2. Вид з ПнСх.

Рис. 32. Комишувате. Курган 4. Перекриття поховання 2. Вид з ПдСх.

Рис. 33. Комишувате. Курган 4. I Зх бр Сх профіль. Каміння перекриття поховання 2 на лінії ДГ.

Рис. 34. Комишувате. Курган 4. Центральна частина I Зх бр Зх профіль, похований чорнозем. Вид з Пн.

Рис. 35. Комишувате. Курган 4. Робочий момент - розчистка поховання 2.

Рис. 36. Комишувате. Курган 4. II Зх бр Сх профіль, лінія ДГ. Вид з ПнСх.

Рис. 37. Комишувате. Курган 4. Кам'яна конструкція поховання 2. Вид з ПнСх

Рис. 38. Комишувате. Курган 4. Сх стінка кам'яної кладки поховання 2. Вид із Зх.

Рис. 39. Комишувате. Курган 4. Поховання 2. Вид з ПдСх.

Рис. 40. Комишувате. Курган 4. Поховання 2. Керамічна посудина 2.

Рис. 41. Комишувате. Курган 4. Поховання 2. Бронзове окуття.

Рис. 42. Комишувате. Курган 4. Поховання 2. Поперекові кістки тварини.

Рис. 43. Комишувате, курган 4. Верхній шар комплексу 1. Вид з Пд.

Рис. 44. Комишувате, курган 4. Нижній шар комплексу 1. Вид з Пд.

Рис. 45. Комишувате. Курган 4. Керамічний посуд.

Рис. 46. Комишувате. Курган 5 – початок робіт. Вид із Зх.

Рис. 47. Комишувате. Курган 5. Центральна бровка. Вид із Зх.

Рис. 48. Комишувате. Курган 5. Східна бровка. Вид із Зх.

Рис. 49. Комишувате. Курган 5. Поховання 1. Вид зі Сх.

Рис. 50. Комишувате, курган 4: 1 – поховання 1, посудина 2; 2 – поховання 2, посудина 2

Рис. 51. Комишувате, польова камеральна лабораторія.

Рис. 52. Автори Забавін В.О. та Небрат С.Г. за роботою над звітом (влітку 2021 р.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Звіти

1. Горбов В.М., Кабанова Г.В. Звіт про дослідження Приазовської археологічної експедиції у 2004 р. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Спр. 2004/93.
2. Горбов В.М., Кабанова Г.В. Звіт про дослідження Приазовської археологічної експедиції у 2005 р. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Спр. 2005/.
3. Горбов В.Н., Усачук А.Н. Отчет о полевых исследованиях Новоазовской археологической экспедиции в 1993 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Спр. 1993/136.
4. Горбов В. Н., Усачук А. Н., Гриб В. К. Отчет о полевых исследованиях Новоазовской экспедиции в 1989 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Спр. 1989/75.
5. Горбов В. Н., Усачук А. Н., Гриб В. К. Отчет о полевых исследованиях Новоазовской экспедиции в 1990 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Спр. 1990/218.
6. Забавін В.О., Булик М.В., Небрат С.Г. Полідович Ю.Б. Звіт про розвідки на території півдня Донецької області у 2020 р. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Спр. 2020/.
7. Кравченко Е. Є., Підобід В. А., Полідович Ю. Б., Усачук А. М., Циміданов В. В., Кузін В. І., Колесник О. В. Звіт про проведення археологічних робіт (розвідок) на території Донецької області у 2009 році. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Спр. 2009/180.
8. Кучугура Л.И. Научная справка на тему: История археологической коллекции Мариупольского краеведческого музея. Собиратели. Исследователи (с дополнениями 2006 г. и 2013 г.). *Науковий архів Маріупольського краєзнавчого музею*. Спр. И-15/2001.
9. Моруженко А.А., Зарайская Н.П., Кравец Д.П., Литвиненко Р.А., Евглевский А.В., Шепко Л.Г. Отчет об археологических исследованиях курганов в Донецкой обл. в 1989 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Спр. 1989/52.
10. Швецов М.Л., Кравченко Э.Е. Отчет об археологических исследованиях экспедиции в 1988 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Спр. 1988/165.

Література

11. Горбов В.Н. Финал бронзового века Северо-Восточного Приазовья и некоторые проблемы региональных различий. *Северо- Восточное Приазовье в системе евразийских древностей (энеолит – бронзовый век)*. Донецк: Изд-во ДонГУ, 1996. Ч. 2. С. 13—21.
12. Горбов В.М. Унікальний культовий комплекс на поселенні Комишувата-ХІV. *Літопис Донбасу*. 2006. № 14. С. 11—22.
13. Горбов В.Н., Усачук А.Н. Раннесрубно-многоваликовский горизонт на поселении Раздольное в Приазовье. *Археологический альманах*. 2001. № 10. С. 155—196.
14. Горбов В.Н., Кабанова Е.В. Камышеватая-ХІV – поселение позднего бронзового века в Северо-Восточном Приазовье. *Аркасівські читання*. Миколаїв : Вид-во МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2011. С. 49—52.
15. Горбов В.Н., Кабанова Е.В. Некоторые аспекты культовой практики населения эпохи бронзы Северо-Восточного Приазовья. *Археологический альманах*. 2010. № 21. С. 86—103.
16. Горбов В.Н., Подобед В.А. О хронологической позиции памятников камышеватского типа. *Северо-Восточное Приазовье в системе евразийских древностей (энеолит – бронзовый век) : матер. междунар. конф.* Ч. 2. Донецк : Изд-во ДонГУ, 1996. С. 96—99.
17. Дубовская, О. Р. Об этнокультурной атрибуции «новочеркасских» погребений Северного Причерноморья. *Археологический альманах*. № 6. Донецк, 1997. С. 181—218.
18. Забавін В.О., Небрат С.Г., Булик М.В. *Курганна група «Могила Бабакова»: колективна монографія / наук. ред. Р. О. Литвиненко*. Маріуполь : МДУ, 2021. 206 с. (Серія: Археологія Північного Приазов'я. Том 2).
19. Литвиненко Р.А. Периодизация срубных могильников Северо-Восточного Приазовья. *Древности Северо-Восточного Приазовья*. Донецк, 1999. С. 4—23.
20. Литвиненко Р.А. К истории исследования курганных могильников в окрестностях Каменных Могили. *Древности Северо- Восточного Приазовья*. Донецк, 1999а. С. 98—101.
21. Литвиненко Р.О. Похоронения зрубной культуры в кам'яних гробницах з горизонтальною кладкою стін. *Археологія*. 2000. № 4. С. 3—18.
22. Свод данных об исследованиях курганов на территории Донецкой области в XX веке [А.Н. Усачук, Ю.Б. Полидович, В.В. Цимиданов, Р.А. Литвиненко]. *Археологический альманах*. № 14. Донецк, 2004. С. 56—109.

ДОДАТКИ

Рис. 1. Розташування дослідженого пункту біля с. Комишувате

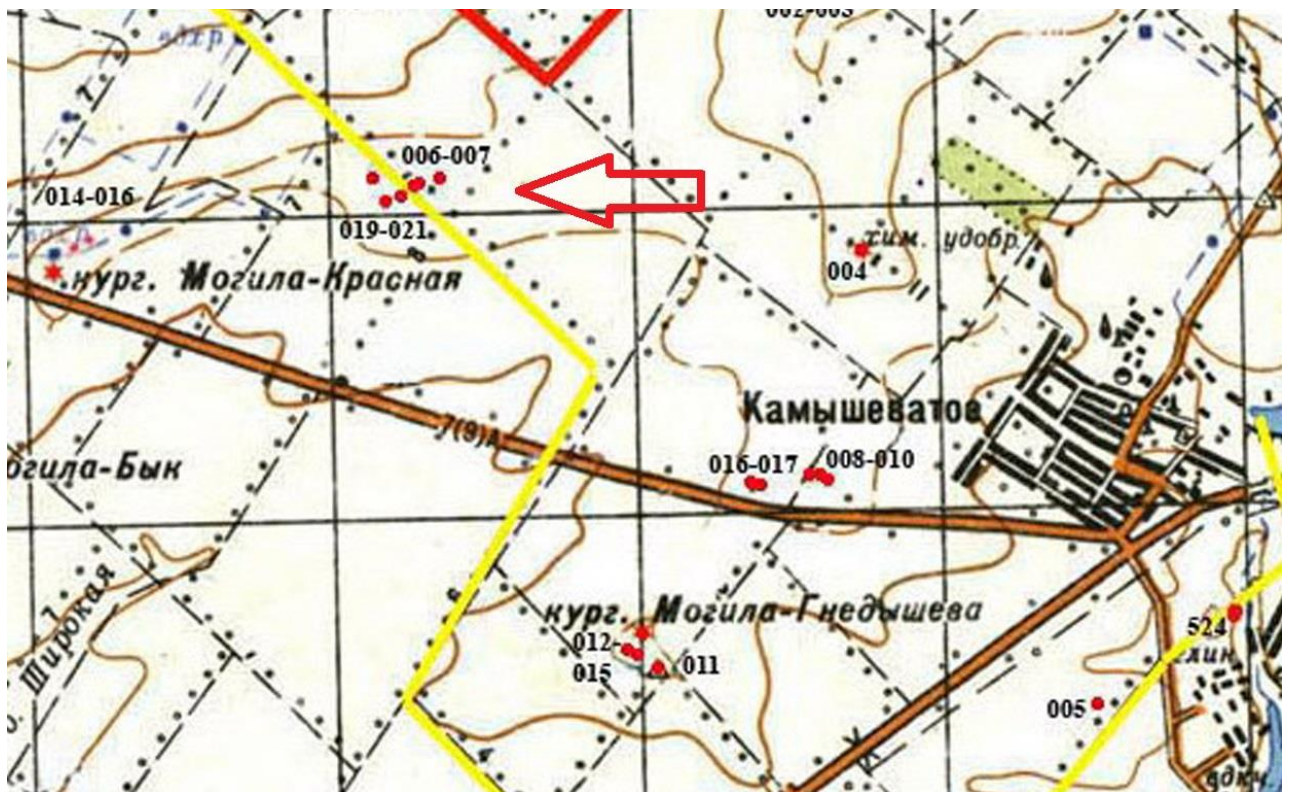

Рис. 2. Карта-схема розташування курганної групи № 2339 – курганів 4 та 5 (006-007) на топографічній мапі

Рис. 3. Фрагмент карты Екатеринославской губернии 1861 г.
Топографический планшет: Ряд XXIX. Лист 15-16

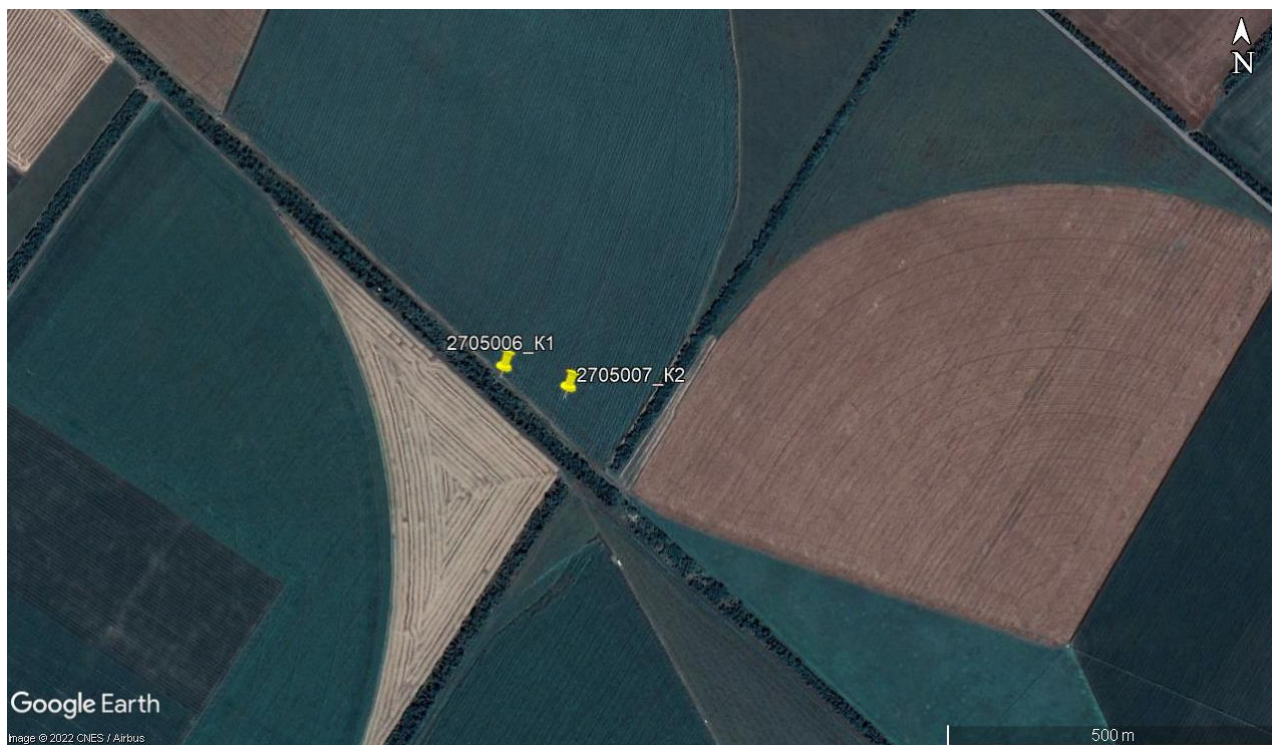

Рис.4. Курганы біля с. Комишувате на супутниковій карті «Google Earth»

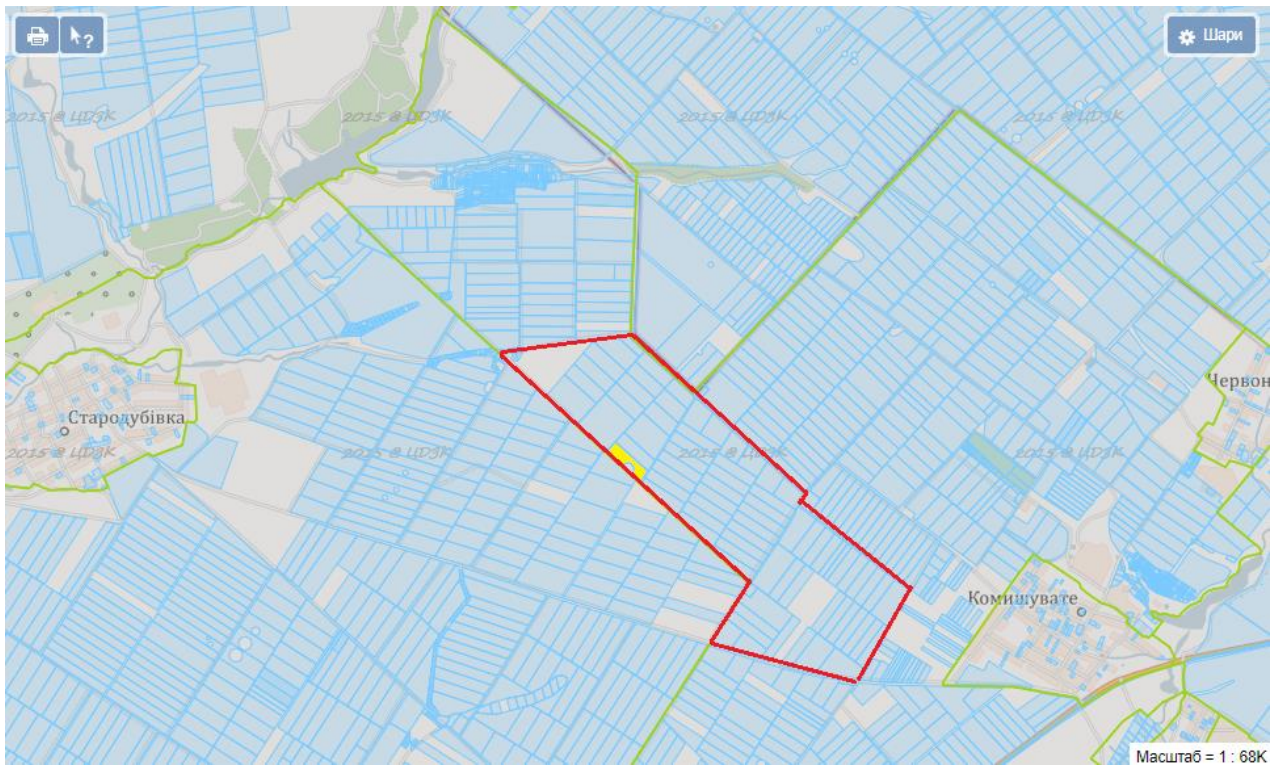

Рис. 5. Курганна група № 2339 на кадастровій мапі України

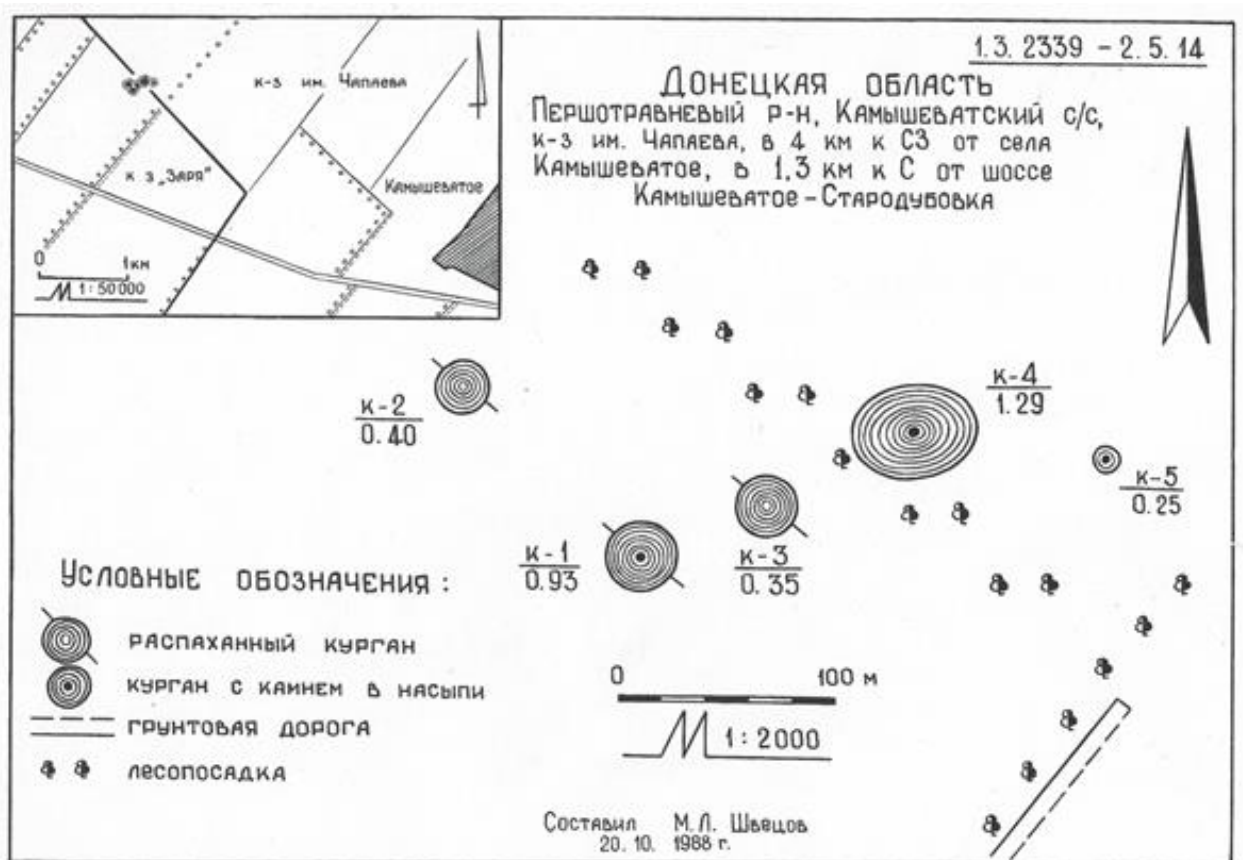

Рис. 6. Курганна група № 2339 на схемі 1988 р.

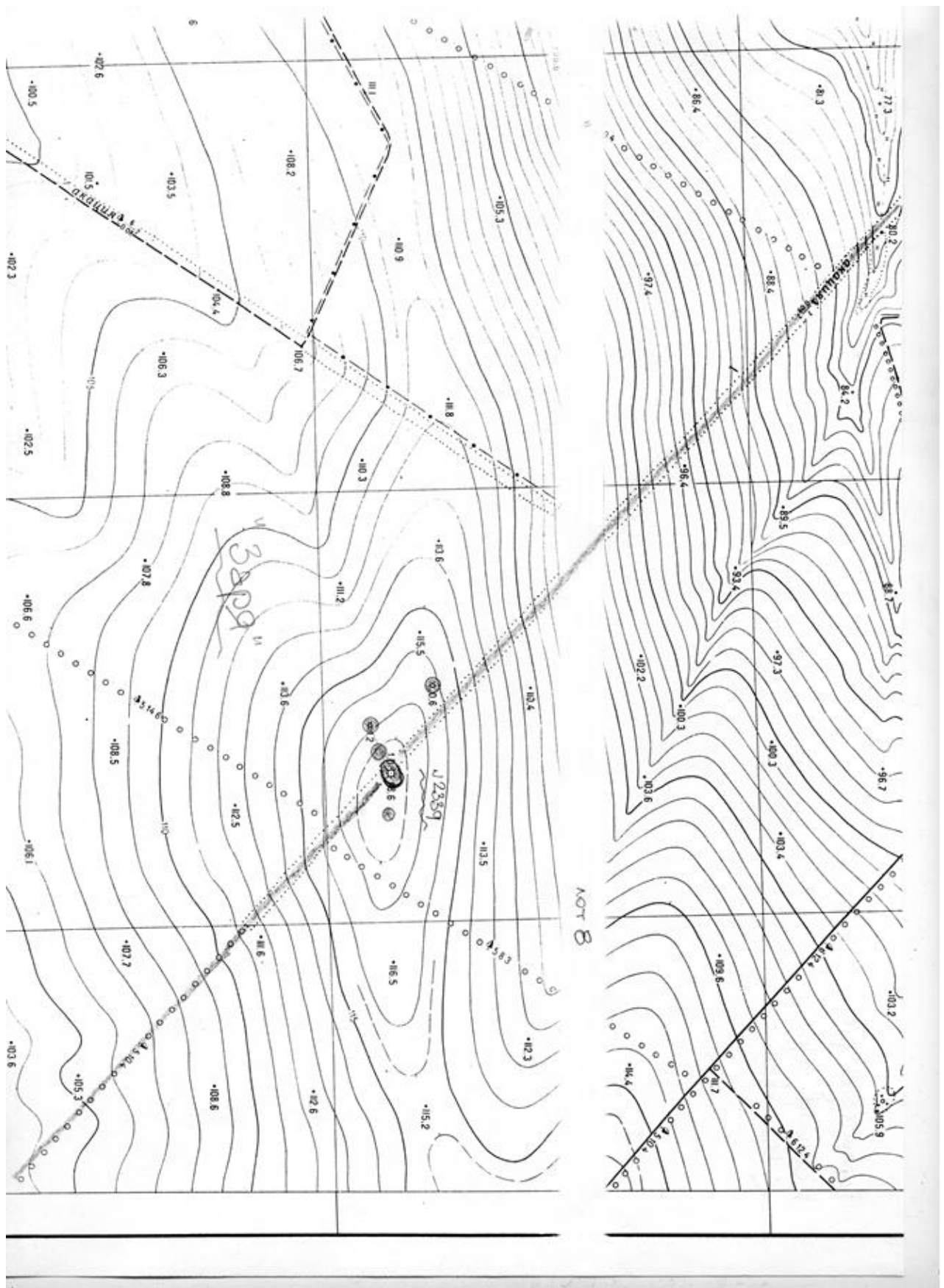

Рис. 7. Курганна група №2339 на топографічній карті

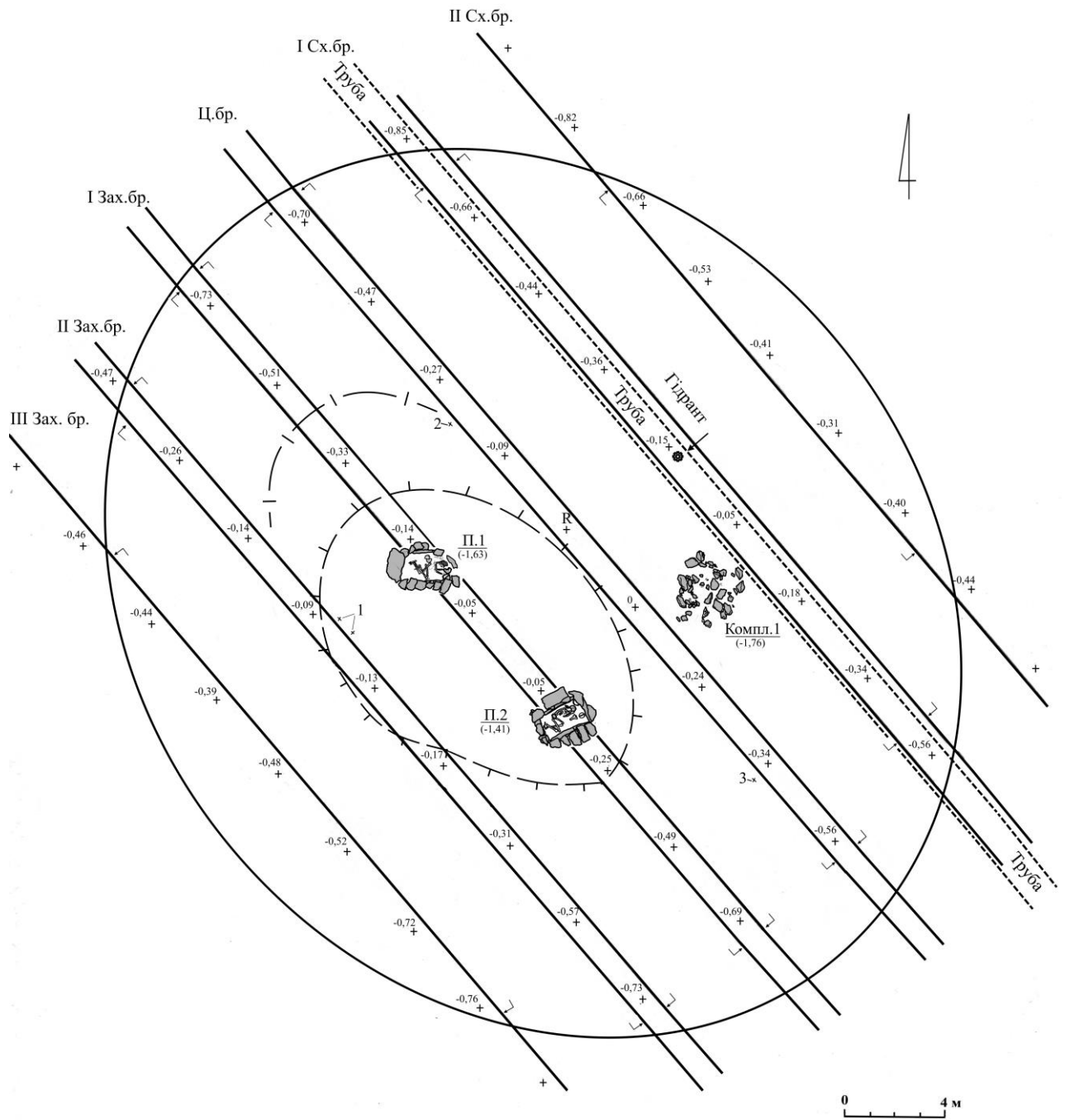

Рис. 8. Комишувате, загальний план кургану 4

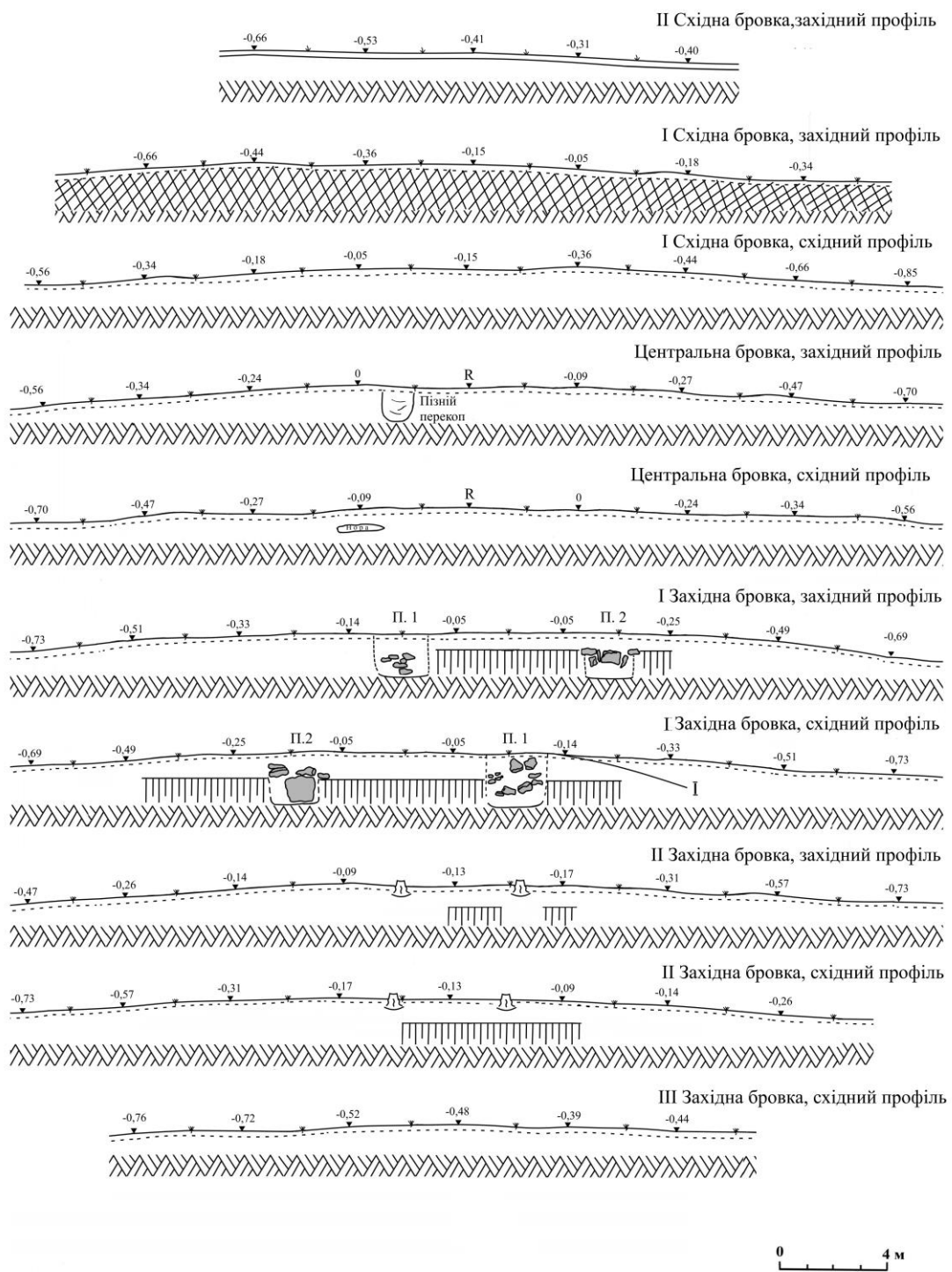
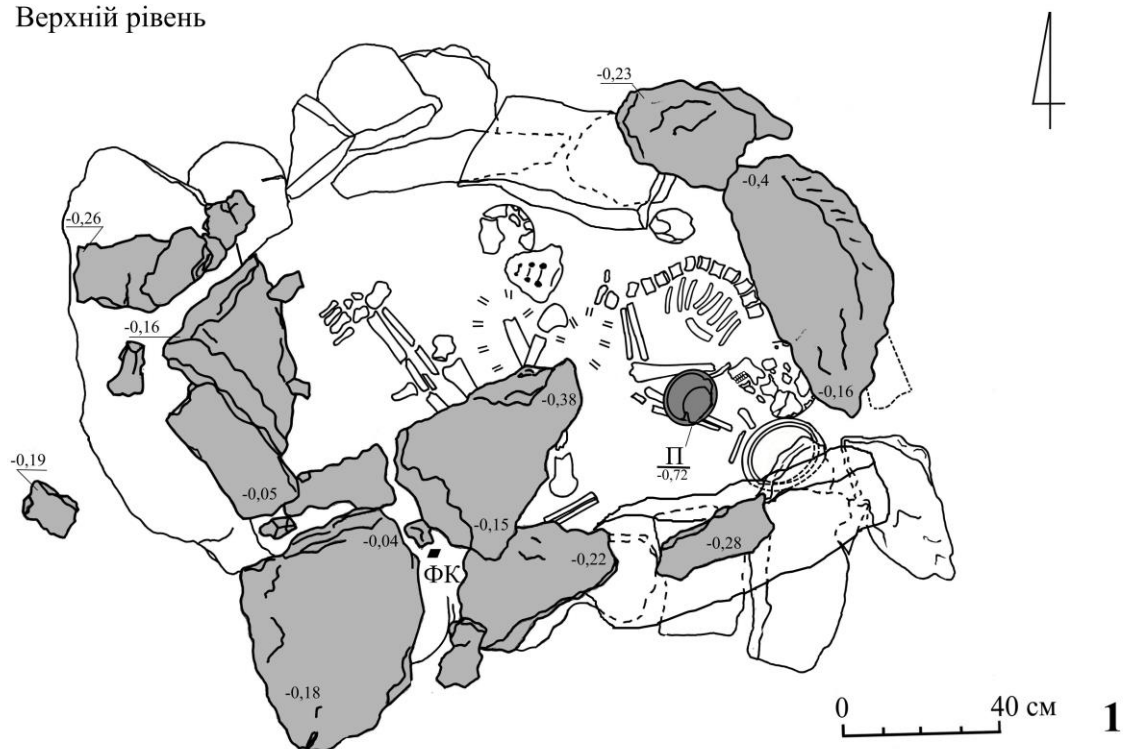

Рис. 9. Комишувате, курган 4. Стратиграфічні профілі

Верхній рівень

Нижній рівень

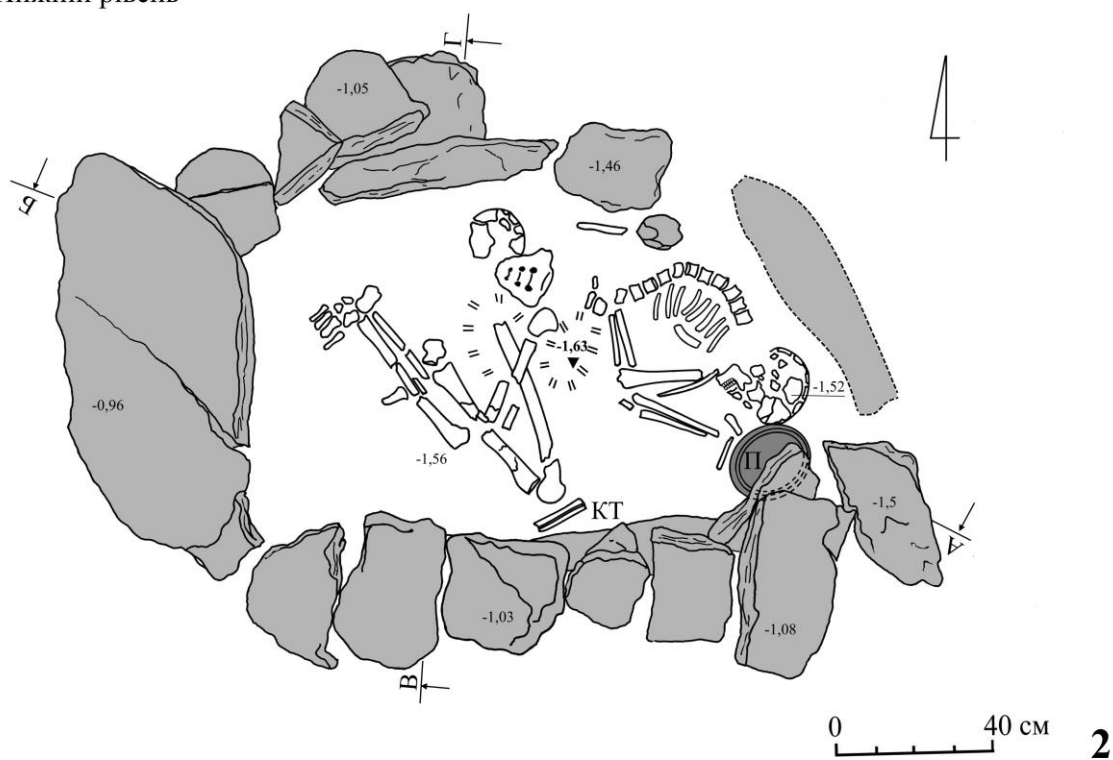

Рис. 10. Комишувате, курган 4. План поховання 1

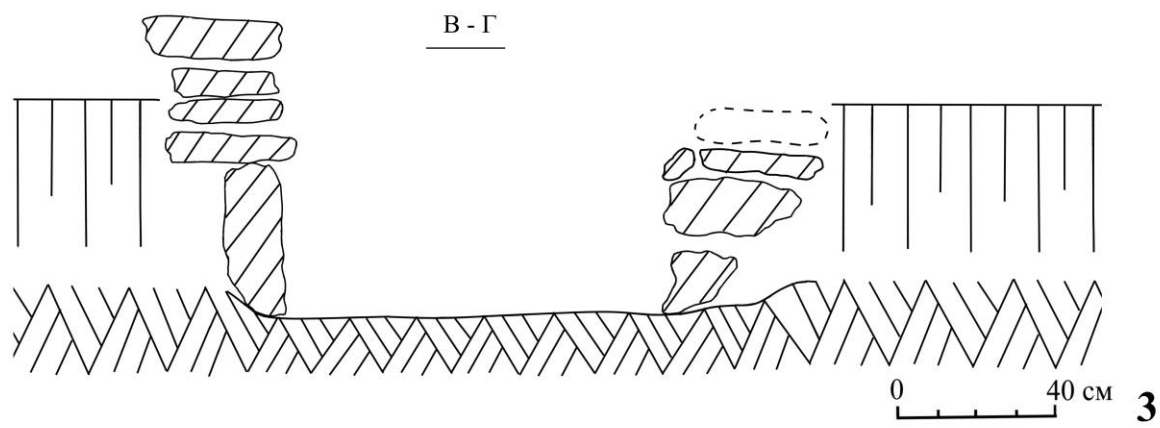
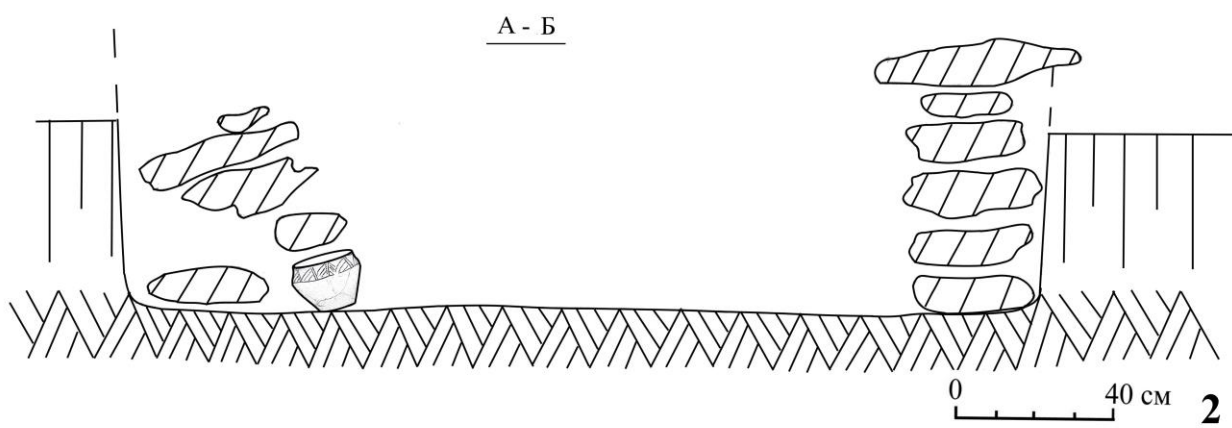
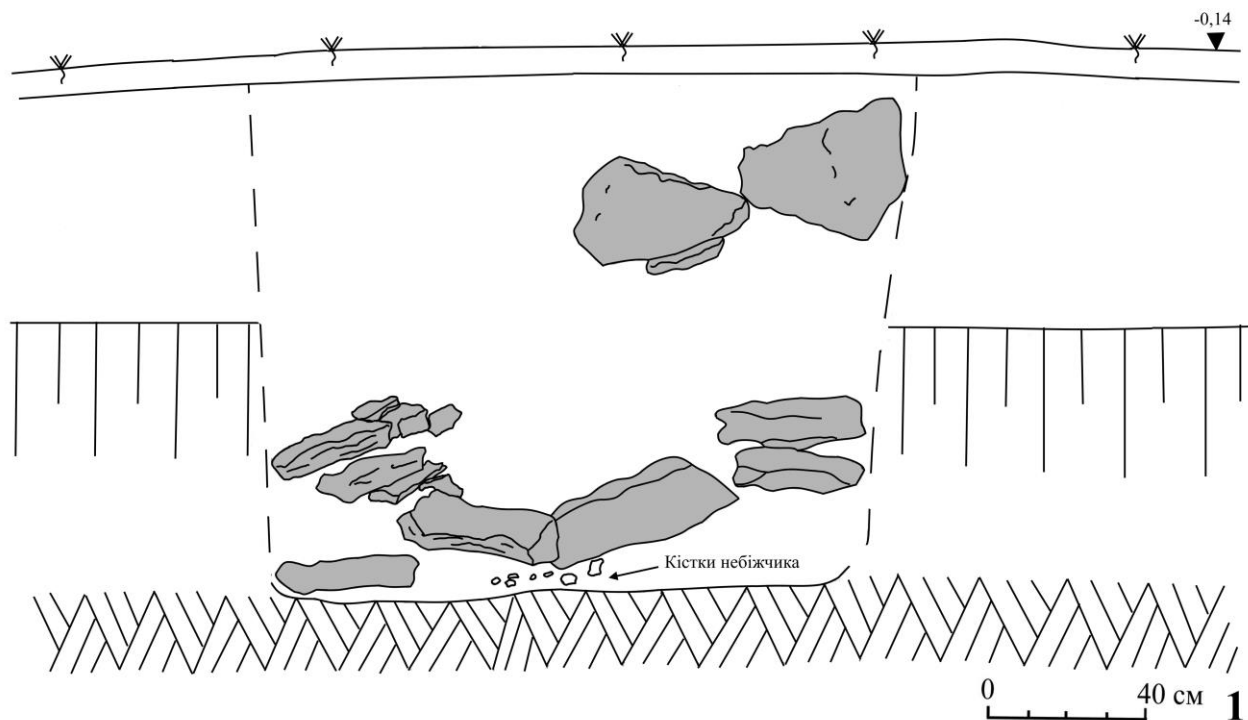

Рис. 11. Комишувате, курган 4. Розрізи поховання 1

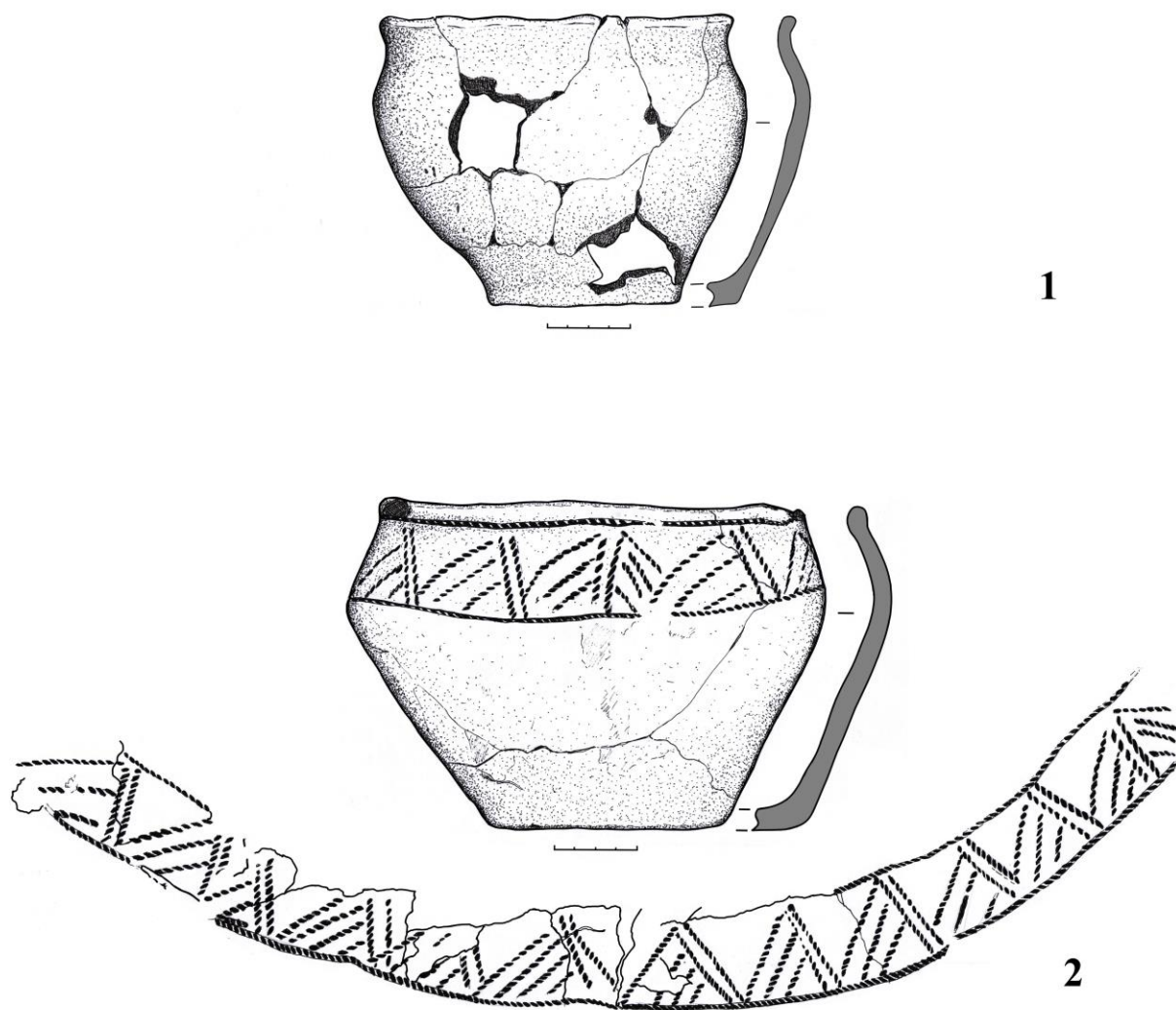
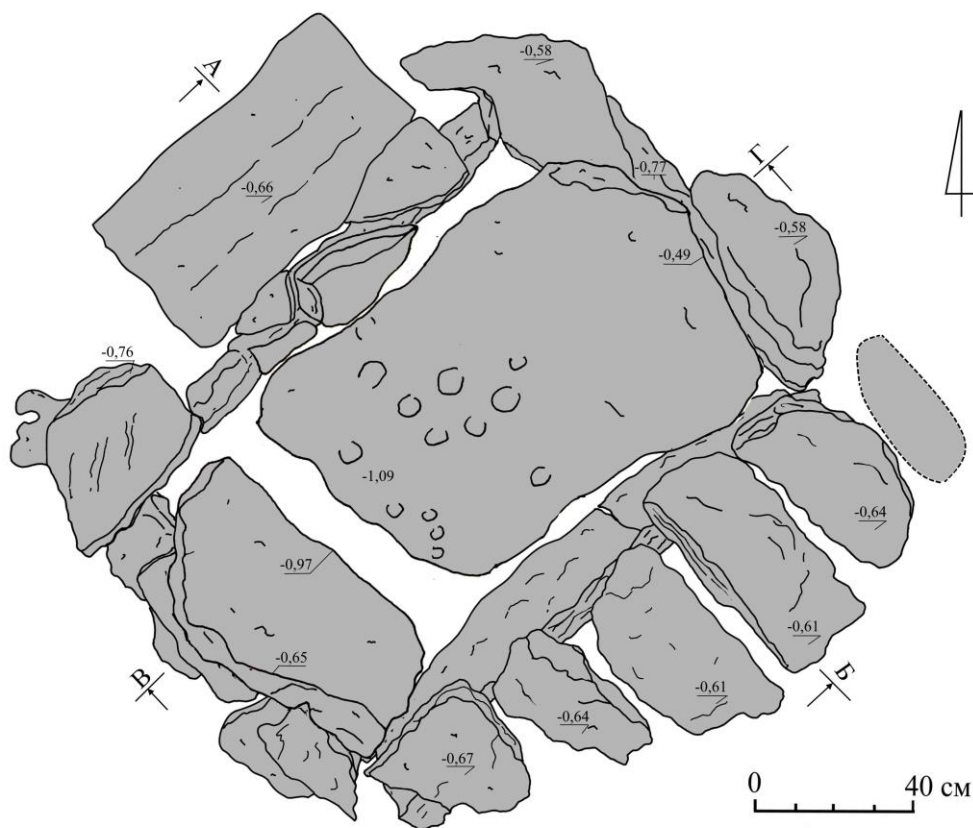
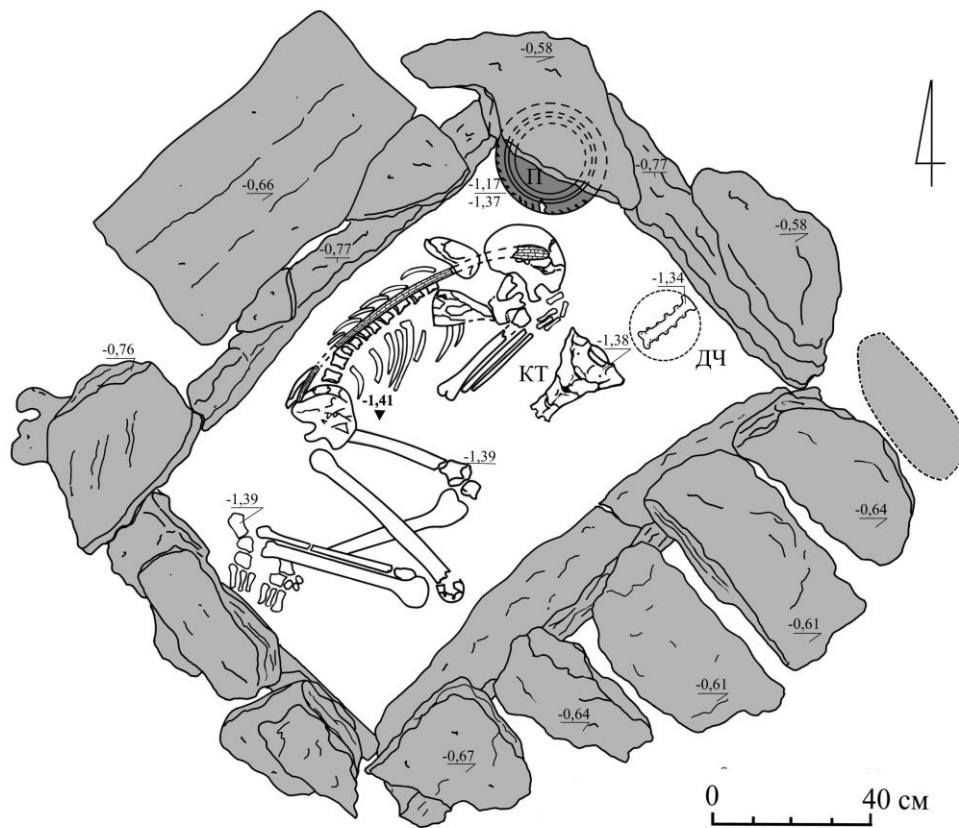

Рис. 12. Комишувате, курган 4. Поховання 1: 1 – посудина 1; 2 – посудина 2

1

2

Рис. 13. Комишувате, курган 4. План поховання 2

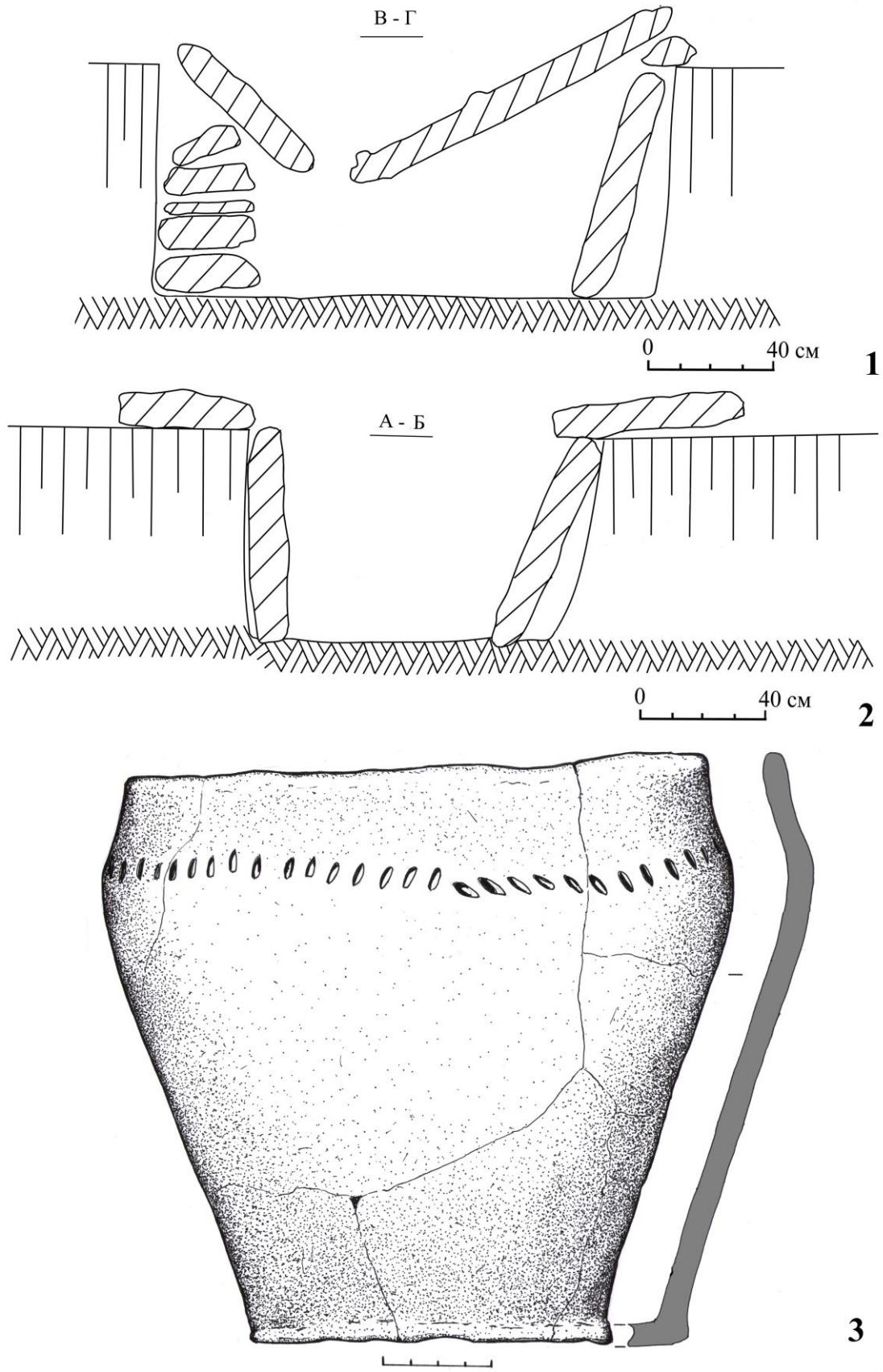

Рис. 14. Комишувате, курган 4. Розрізи та горщик з поховання 2

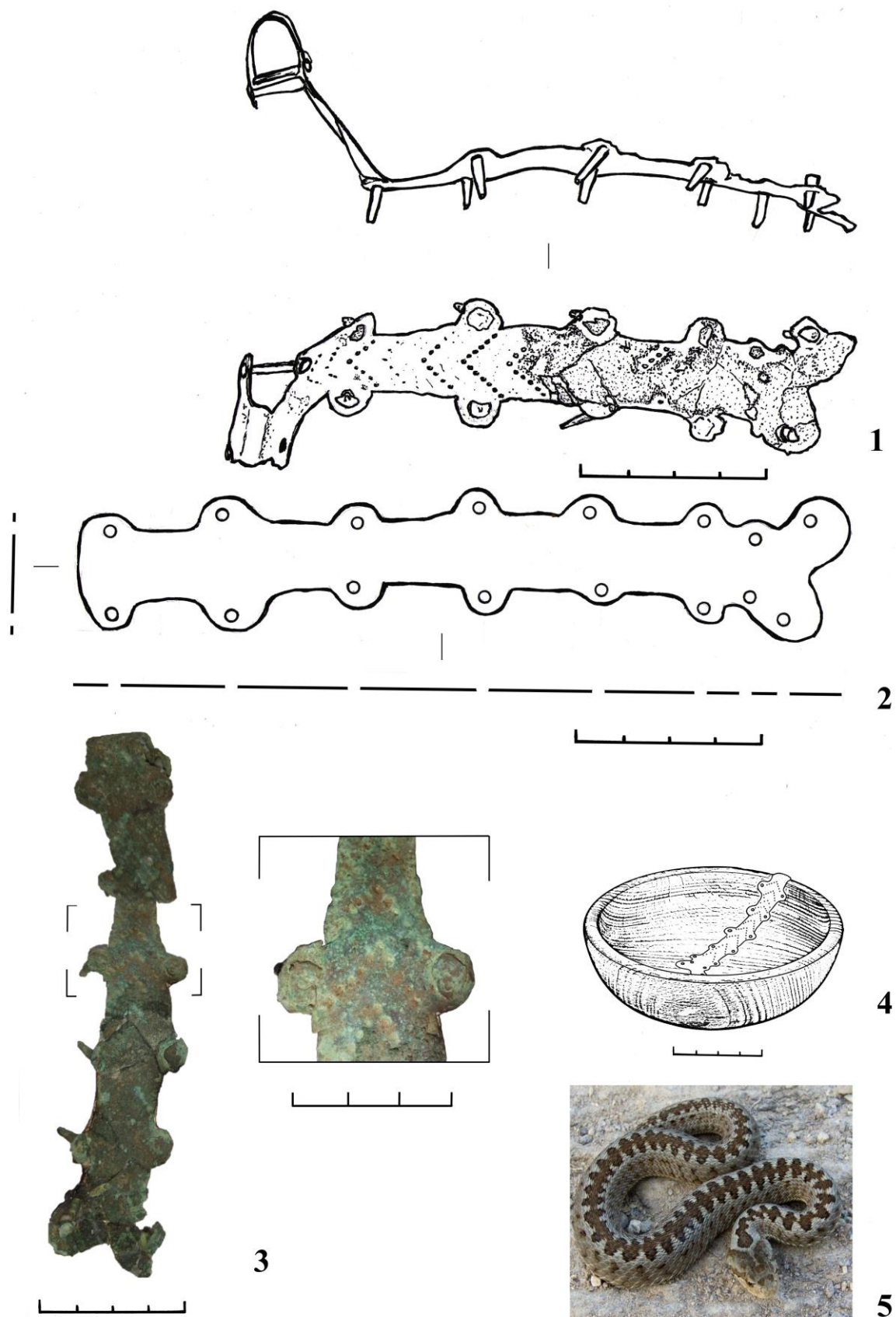
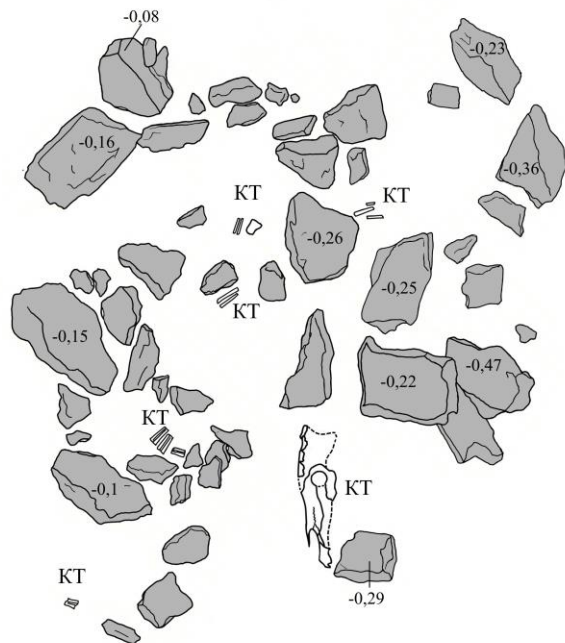

Рис. 15. Комишувате, курган 4. Інвентар з поховання 2, його графічна реконструкція та інтерпретація

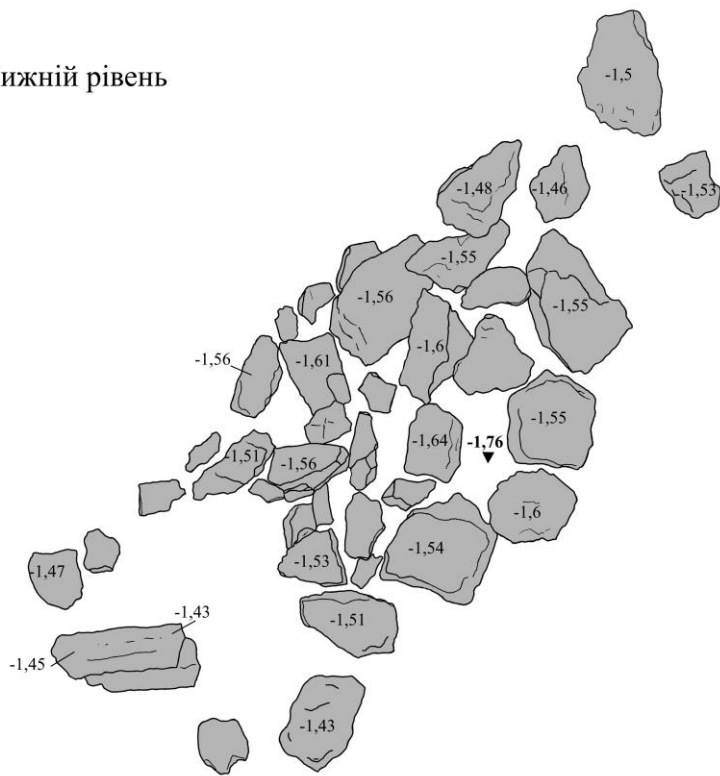
Верхній рівень

0 40 см

1

Нижній рівень

0 40 см

2

Рис. 16. Комишувате, курган 4. План комплексу 1

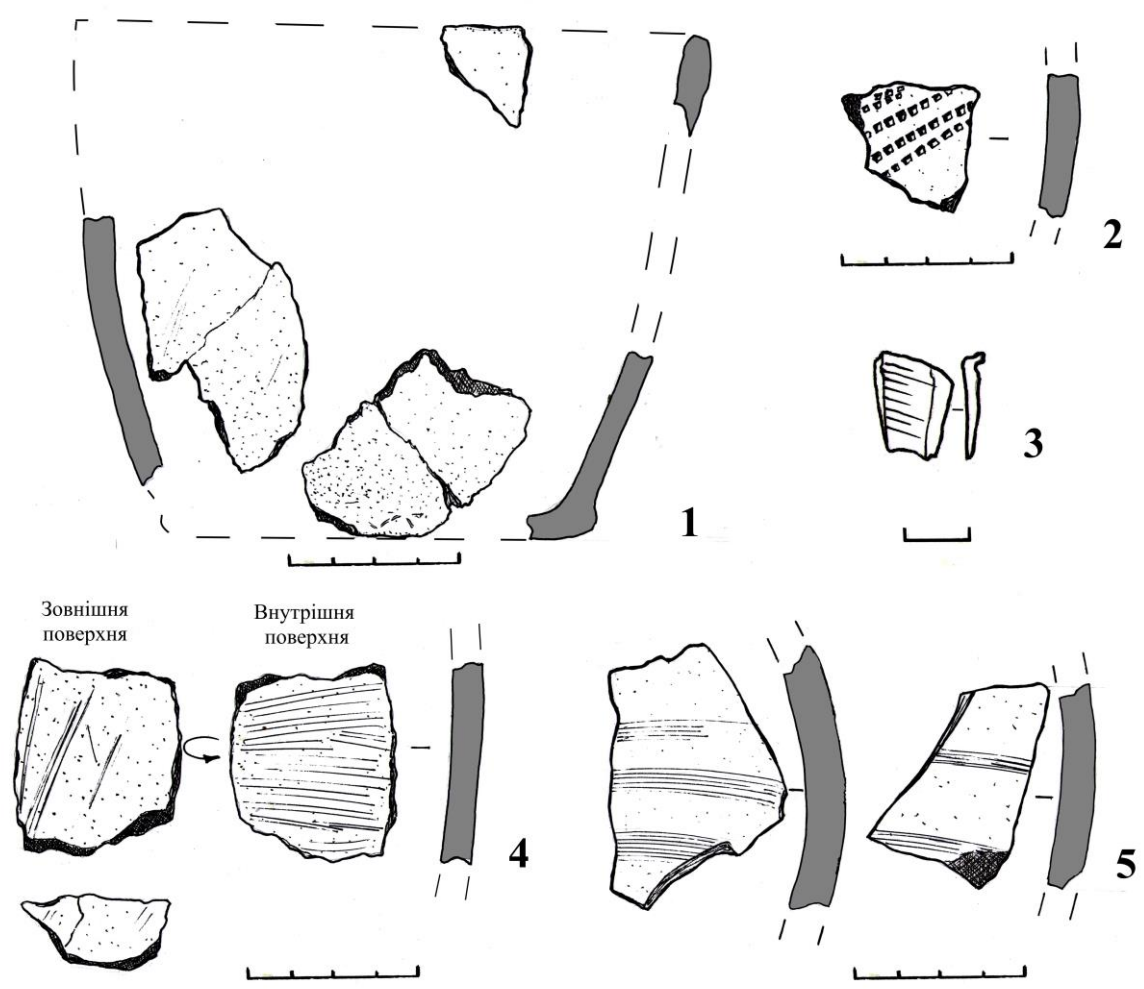
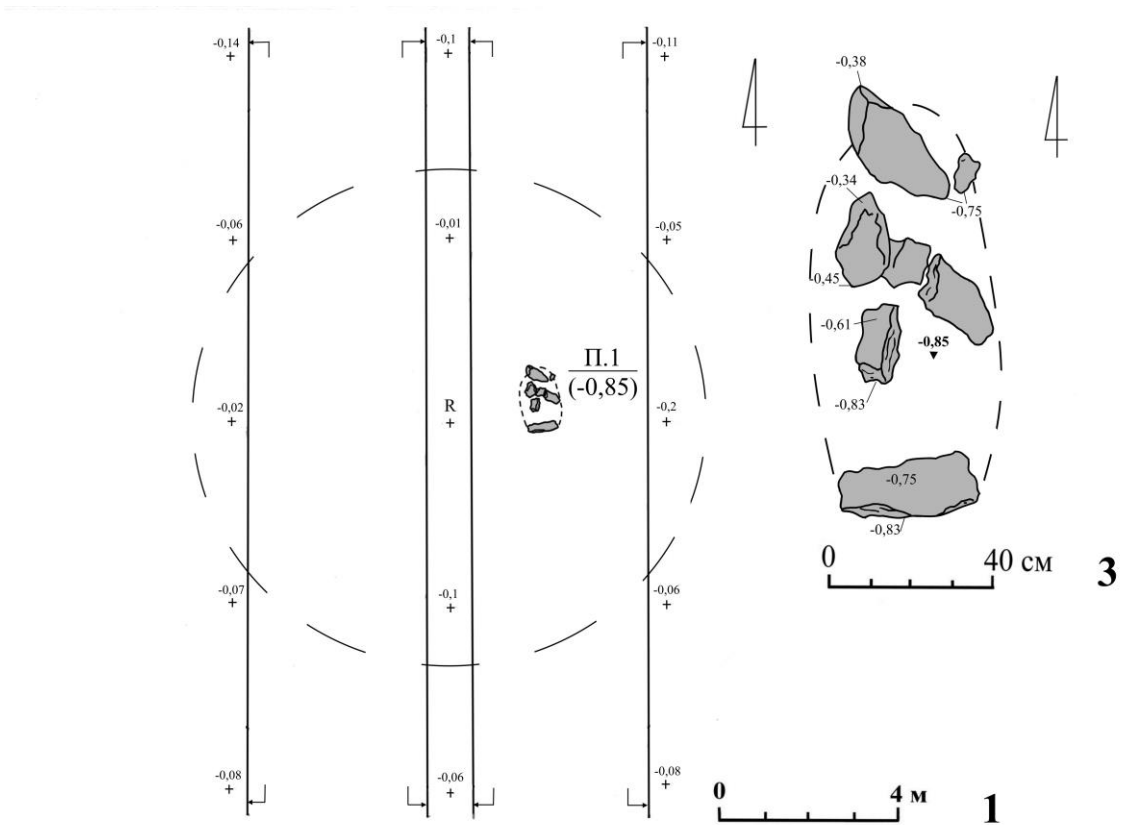
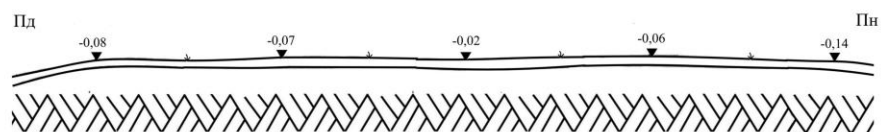

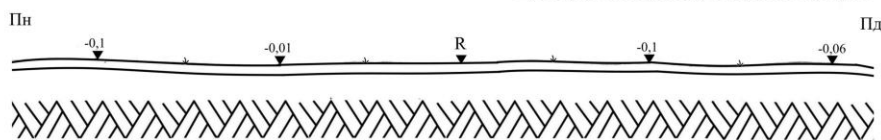
Рис. 17. Комишувате, курган 4. Знахідки з насипу кургану

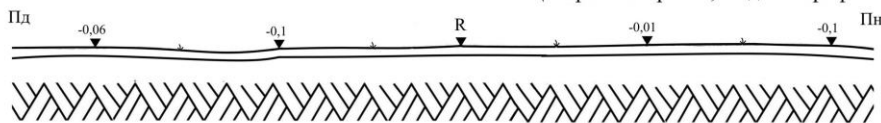
І Західна бровка, східний профіль

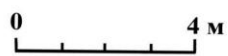
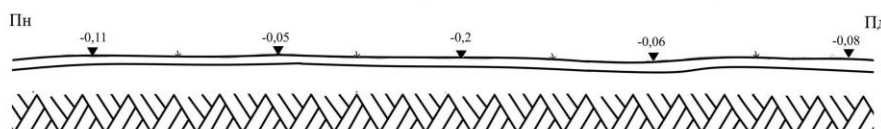
Центральна бровка, західний профіль

Центральна бровка, східний профіль

І Східна бровка, західний профіль

2

Рис. 18. Комишувате, загальний план та стратиграфічні профілі кургану 5

Рис. 19. Комишувате. Курган 4 до початку розкопок. Вид з Пн

Рис. 20. Комишувате. Курган 4 – початок робіт. Вид з Пд

*Рис. 21. Комишувате. Курган 4 – вид зверху на I та II західні траншеї.
Вид з Пн*

*Рис. 22. Комишувате. Курган 4. І Зх бровка Сх профіль. Кам'яна конструкція поховання І.
Вид із Зх*

*Рис. 23. Комишувате. Курган 4. І Зх бровка Сх профіль. Кам'яна конструкція поховання І.
Вид з ПдЗх*

*Рис. 24. Комишувате. Курган 4. Конструкція поховання I на момент виявлення.
Вид зі Сх*

*Рис. 25. Комишувате. Курган 4. Керамічна посудина 1 на перекритті поховання 1.
Вид з Пд*

Рис. 26.. Комишувате. Курган 4. І Зх бр Зх профіль, Поховання 1. Вид з ПнСх

*Рис. 27. Комишувате. Курган 4. Поховання 1.
Вид із Зх*

*Рис. 28. Комишувате. Курган 4. Поховання 1.
Вид зі Сх*

*Рис. 29. Комишувате. Курган 4. Зх кут кам'яної кладки поховання 1.
Вид зі Сх*

*Рис. 30. Комишувате. Курган 4. І Зх бровка Зх профіль. Конструкція поховання 2 на
момент виявлення. Вид з Пн*

*Рис. 31. Комишувате. Курган 4. Кам'яна конструкція поховання 2.
Вид з ПнСх*

*Рис. 32. Комишувате. Курган 4. Перекриття поховання 2.
Вид з ПдСх*

*Рис. 33. Комишувате. Курган 4. І Зх бр Сх профіль.
Каміння перекриття поховання 2 на лінії ДГ*

*Рис. 34. Комишувате. Курган 4. Центральна частина І Зх бр Зх профіль, похований
чорнозем. Вид з Пн*

Рис. 35. Комишувате. Курган 4. Робочий момент - розчистка поховання 2

*Рис. 36. Комишувате. Курган 4. II Зх бр Сх профіль, лінія ДГ.
Вид з ПнСх*

Рис. 37. Комишувате. Курган 4. Кам'яна конструкція поховання 2. Вид з ПнСх

*Рис. 38. Комишувате. Курган 4. Сх стінка кам'яної кладки поховання 2.
Вид із Зх*

*Рис. 39. Комишувате. Курган 4. Поховання 2.
Вид з ПдСх*

*Рис. 40. Комишувате. Курган 4. Поховання 2.
Керамічна посудина 2*

*Рис. 41. Комишувате. Курган 4. Поховання 2.
Бронзове окуття*

Рис. 42. Комишувате. Курган 4. Поховання 2. Попереківі кістки тварини

Рис. 43. Комишувате, курган 4. Верхній шар комплексу 1. Вид з Пд

*Рис. 44. Комишувате, курган 4. Нижній шар комплексу 1.
Вид з Пд*

Рис. 45. Комишувате. Курган 4. Керамічний посуд

*Рис. 46. Комишувате. Курган 5 – початок робіт.
Вид із 3х*

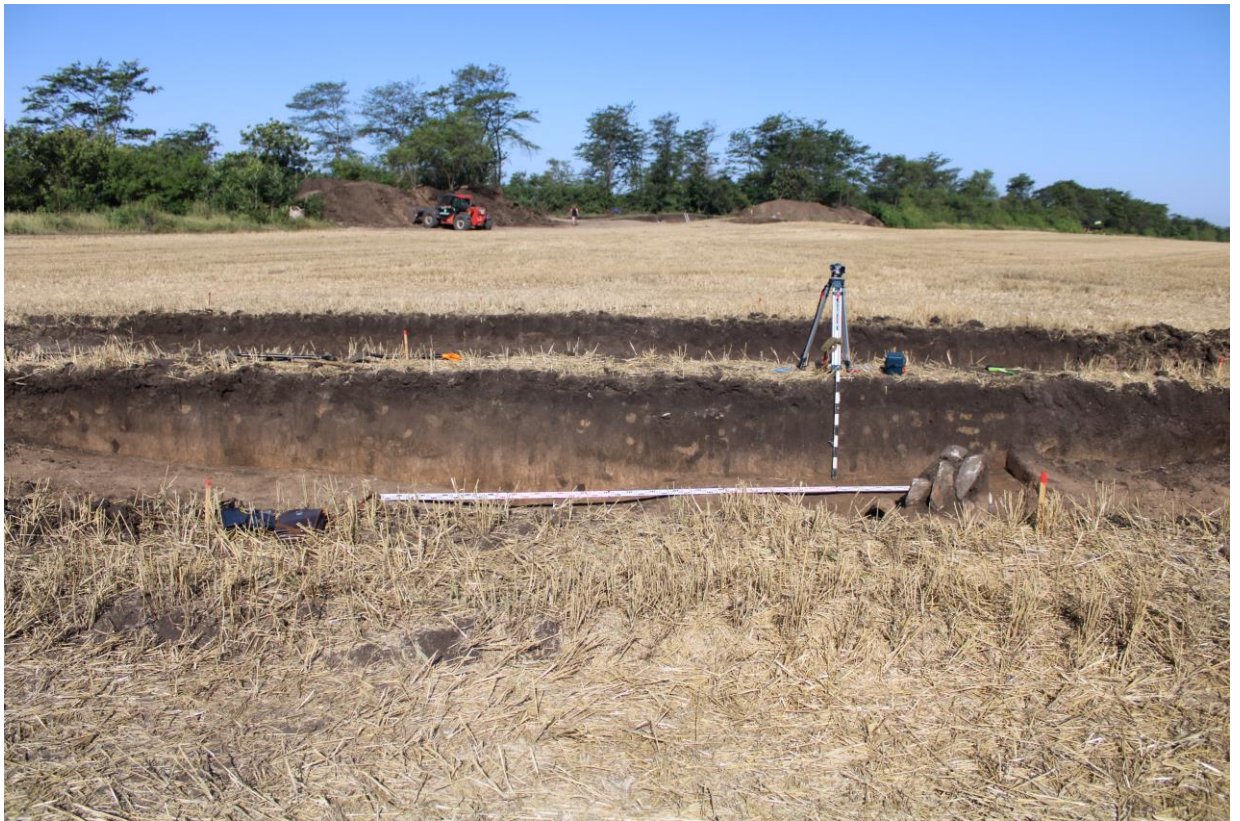

Рис. 47. Комишувате. Курган 5. Центральна бровка. Вид із Зх

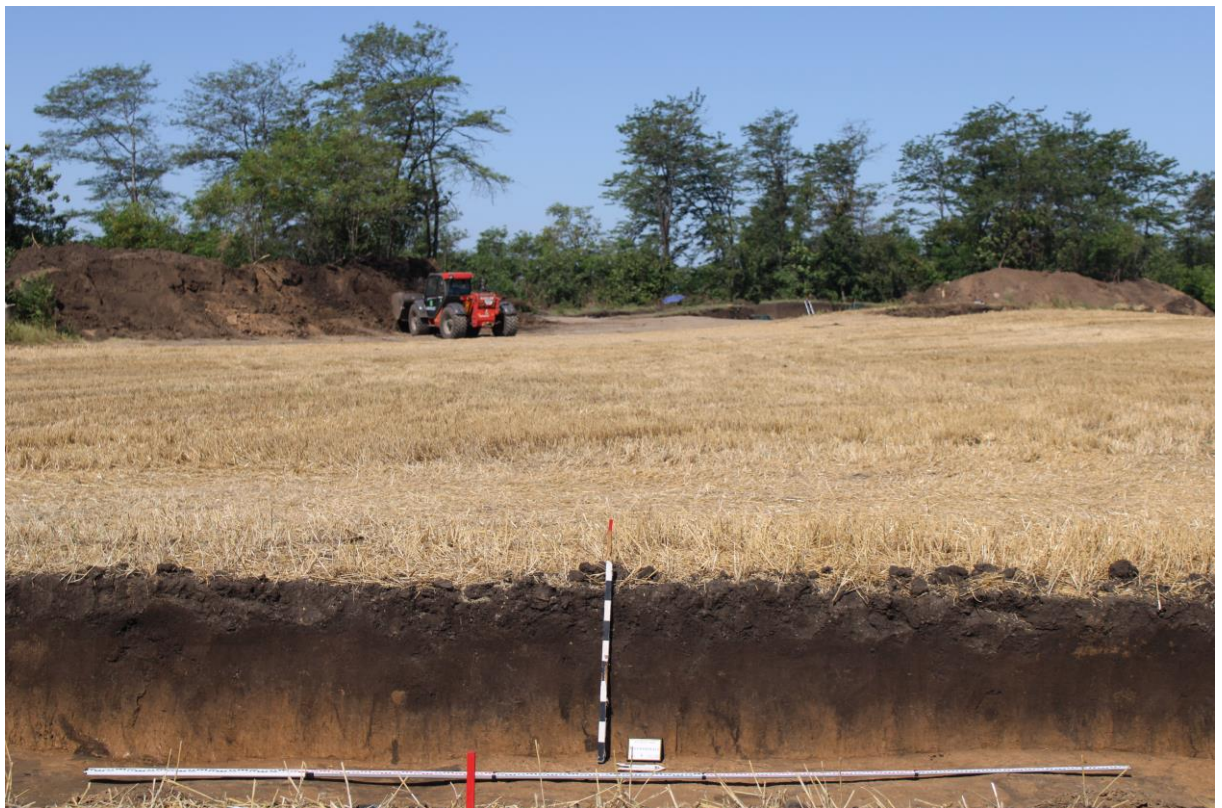

Рис. 48. Комишувате. Курган 5. Східна бровка. Вид із Зх

Рис. 49. Комишувате. Курган 5. Поховання 1. Вид зі Сх

Рис. 50. Комишувате, курган 4: 1 – поховання 1, посудина 2; 2 – поховання 2, посудина 2

Рис. 51. Комишувате, польова камеральна лабораторія

Рис. 52. Автори В.О. Забавін та С.Г. Небрат за роботою над звітом (влітку 2021 р.)